

EDUKACJA KULTUROWA W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Raport skrócony

Maciej Białous
Łukasz Kiszkiel
Małgorzata Skowrońska
Katarzyna Sztop-Rutkowska

Białystok 2016

Autorzy:

Maciej Białous, Łukasz Kiszkiel, Małgorzata Skowrońska, Katarzyna Sztop-Rutkowska

Projekt okładki:

Małgorzata Masłowiecka-Tomaszczuk

Przygotowanie do druku:

Barbara Popławska

Autorzy zdjęć:

Marcin Adamski (s. 4, 15), Ewelina Gilewska (s. 16, 36, 70, 74), Katarzyna Zagłoba (s. 35), Magdalena Wysocka (s. 47, 62), Elżbieta Półkośnik (s. 48), Katarzyna Zabłocka (s. 73)

Zdjęcia wykorzystane w wydawnictwie powstały podczas realizacji projektów grantowych w ramach konkursu „Zapraszamy do Gry - Lokalne projekty Edukacji Kulturowej”, organizowanego przez WOAK w ramach projektu Podlaski Pomost Kultury, dofinansowanego ze środków finansowych Narodowego Centrum Kultury w ramach programu Bardzo Młoda Kultura.

ISBN 978-83-60308-41-7

Wydawca:

Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku,
ul. Kilińskiego 8, 15-950 Białystok,
e-mail: woak@woak.bialystok.pl; www.woak.bialystok.pl

Partner:

Fundacja Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”
ul. Zwierzyniecka 17/16, 15-312 Białystok,
e-mail: soclab@soclab.org.pl, www.soclab.org.pl

Druk:

Drukarnia LOGO - ART, ul. Waryńskiego 26, 15-461 Białystok, www.logo-art.net

Spis treści

Wstęp	5
Nota metodologiczna	7
Edukacja kulturowa – definicja	10
Stan wiedzy o edukacji kulturowej w województwie podlaskim	17
Najważniejsze ustalenia badawcze	24
Szczegółowe ustalenia badawcze	34
Kto zajmuje się edukacją kulturową?	34
Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie	40
Uczestnicy działań edukacji kulturowej	50
Potencjały i deficyty podmiotów, współpraca i komunikacja między podmiotami	54
Zakończenie. Rekomendacje ogólne	63
Bibliografia	69
Indeks wykresów, tabel i schematów	71

diagnoza | konferencje | warsztaty | szkolenia | imprezy

Wstęp

Niniejszy raport stanowi efekt pracy badawczej nad kondycją edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Badanie zrealizował zespół badawczy Fundacji Soc-Lab w 2016 r., w ramach projektu Podlaski Pomost Kultury (2016-2018), będącego regionalnym wydaniem programu Bardzo Młoda Kultura, zainicjowanego przez Narodowe Centrum Kultury. Poniższy tekst jest skróconą wersją pełnego opracowania, udostępnionego w Internecie, w darmowej wersji cyfrowej. Autorzy dołożyli starań, aby krótsza wersja zawierała jedynie najważniejsze ustalenia z badań, przekazane w sposób możliwie zwięzły i klarowny. Powinna być przydatna dla wszystkich czytelników zaangażowanych lub zainteresowanych tematyką edukacji kulturowej. Jednocześnie, autorzy zachęcają do zapoznania się z poszerzonym opracowaniem, gdzie odnaleźć można pogłębione lub bardziej szczegółowe opisy i interpretacje.

Zasadniczym celem przedstawionej niżej diagnozy było ukazanie kondycji oraz specyfiki edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Miała ona wskazać, jakie zasoby mogą zostać wykorzystane do prowadzenia skutecznych działań edukacyjnych i kulturalnych w ramach stworzonej przez lokalnego Operatora programu (Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku) sieci instytucji i animatorów kultury oraz jakie problemy regionalnego środowiska i poszczególnych interesariuszy należy rozwiązać, aby podwyższyć efektywność działań w zakresie edukacji kulturowej. Istotne było również określenie zróżnicowanych oczekiwań i percepcji edukacji kulturowej wśród różnych grup badanych. Badaczom zależało na poznaniu opinii instytucji kultury, władz samorządowych, nauczycieli i pedagogów oraz animatorów kultury, zarówno tych pracujących w konkretnych strukturach, instytucjach, jak i tych, którzy działają niezależnie.

Poniższa publikacja powinna posłużyć lokalnemu Operatorowi programu Podlaski Pomost Kultury do optymalizacji działań na rzecz rozwoju edukacji kulturowej w regionie. Może jednak pomóc również wszystkim podmiotom zaangażowanym w działania z zakresu edukacji kulturowej w szukaniu najlepszych rozwiązań w codziennej pracy w społecznościach lokalnych. Autorzy mają nadzieję, że oprócz wartości czysto poznawczej, niniejsza publikacja przyczyni się również do zwiększenia

diagnoza

liczby działań edukacyjnych w województwie podlaskim oraz podwyższenia ich jakości.

Mając na względzie wymienione wyżej cele diagnozy, badacze postavili następujące pytania problemowe:

1. Jak jest rozumiana edukacja kulturowa wśród podmiotów realizujących działania w ramach edukacji kulturowej tj. instytucji kultury, organizacji pozarządowych, animatorów niezależnych, nauczycieli i pedagogów? Jak rozumiana jest edukacja kulturowa wśród badaczy, teoretyków z województwa podlaskiego?
2. W jaki sposób jednostki samorządu terytorialnego wpływają na realizowane działania w ramach edukacji kulturowej? Jak planowana jest i prowadzona jest w tym zakresie polityka kulturalna na szczeblu wojewódzkim i poszczególnych typów gmin?
3. Jakie podmioty realizują działania w zakresie edukacji kulturowej w województwie? Jaka jest specyfika tych działań: w zależności od subregionu, typu gminy oraz podmiotu realizującego działania?
4. Jakie metody pracy są wykorzystywane? Na ile są one skuteczne? Jaki w nich tkwi potencjał? Na czym polegają bariery w ich wykorzystywaniu?
5. Jakie zasoby (materialne: finansowe, infrastruktura oraz niematerialne: kadra, sieci, wiedza, umiejętności) są wykorzystywane obecnie w ramach działań z zakresu edukacji kulturowej?
6. Jakie są potrzeby, by edukacja kulturowa w województwie była realizowana efektywniej? Jakiego typu wsparcie jest oczekiwane? Jakie są największe deficyty, na różnych płaszczyznach: finansowe, kadrowe, sprzętowe, infrastrukturalne itp., w realizowaniu działań z obszaru edukacji kulturowej?
7. Jakich efektów oczekuje się po działaniach z zakresu edukacji kulturowej?
8. Czy dotychczasowe efekty działań były mierzone, oceniane, poddawane ewaluacji? W jaki sposób?
9. Jak realizowana jest edukacja kulturowa w zależności od typu podmiotu (instytucji),

subregionu, typu gminy? Jakie są różnice, a jakie podobieństwa? Co wpływa na odmienność realizowanych działań?

10. Jak realizowana jest współpraca w obrębie podobnych podmiotów oraz między-sektorowo? Jakie widoczne są tutaj bariery i trudności?
11. Kim jest odbiorca działań edukacji kulturowej? Jak instytucje definiują odbiorców swoich działań? Jakie mają problemy z ich pozyskaniem? Czy są grupy mieszkańców, które nie są włączone do działań EK? Z jakiego powodu?
12. W jakim kierunku powinna zmieniać się edukacja kulturowa?
13. Kim jest dobry animator kultury? Jakie kompetencje powinien posiadać? Jak wygląda sytuacja animatorów kultury w województwie podlaskim?

Nota metodologiczna

Badania, które stanowią podstawę niniejszej publikacji zostały przeprowadzone w okresie między kwietniem a wrześniem 2016 r. w województwie podlaskim. W celu otrzymania jak najbardziej precyzyjnego obrazu stanu edukacji kulturowej w regionie, zespół badawczy wykorzystał kilka metod i technik badawczych. Zostaną one krótko opisane poniżej.

W analizie danych zastanych skupiono się na badaniu oficjalnych, urzędowych statystyk i dokumentów, szukając odpowiedzi na pytania o aktualną kondycję edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Objęto nią kilka podstawowych obszarów:

1. wskaźniki związane z działaniami kulturalnymi, dostępne w bazach Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz innych instytucji;
2. dokumenty strategiczne jednostek samorządu terytorialnego na poziomie gmin, powiatów i województwa pod kątem zapisów związanych z kulturą, edukacją kulturową i edukacją kulturalną;

3. dostępne publikacje, diagnozy, ewaluacje na temat edukacji kulturowej w regionie;
4. strony internetowe podmiotów zajmujących się działaniami z zakresu edukacji kulturowej pod kątem ich zawartości i funkcjonalności;

Kolejną z wykorzystanych metod były obserwacje uczestniczące. Towarzyszyły one wydarzeniom organizowanym przez Operatora w okresie prowadzenia działań diagnostycznych, np. podczas konferencji inauguracyjnej i konferencji tematycznych, szkoleń i warsztatów. Obserwacje realizowano w oparciu o zestandaryzowane karty obserwacji. Głównymi obszarami analizy były: zachowania uczestników, w tym kultura dyskusji, atmosfera i przebieg spotkania, omawiane tematy/wątki, w tym wątki dominujące, postulaty i oczekiwania uczestników wobec projektu. Ponieważ po zebraniu obserwacji okazało się, że nie stanowią one wystarczająco spójnego korpusu danych, na podstawie którego można byłoby formułować osobne wnioski, dane z obserwacji zostały w większości włączone do analizy wywiadów jakościowych. Częściowo pojawiają się one również w raporcie z ewaluacji pierwszego roku działania projektu Podlaski Pomost Kultury, który ukaże się jako osobna publikacja.

W trakcie badania skorzystano również z dwóch popularnych technik wywiadów jakościowych, to jest zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI) oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI). Zogniskowane wywiady grupowe (*FGI, Focus Group Interview*) to dyskusja na z góry określony temat z odpowiednio zrekrutowanymi rozmówcami. Prowadzi ją moderator, posilkując się uprzednio sporządzonym scenariuszem. Zadaniem prowadzącego jest ukierunkowywanie rozmowy na właściwe ścieżki tematyczne, zachęcanie uczestników do aktywności. Zaletą FGI jest wykorzystanie potencjału procesów grupowych, uczestnicy oddziałując na siebie wykazują wyższą aktywność i kreatywność – uznano, że może to być istotne w przypadku rozmów z osobami zaangażowanymi w działania z zakresu edukacji kulturowej. Większość z 14 przeprowadzonych wywiadów zogniskowanych zrealizowano podczas odbywających się w ramach projektu wydarzeń (warsztatów, konferencji), inne – np. z przedstawicielami środowiska akademickiego oraz urzędnikami – zostały specjalnie zaaranżowane. Ogólnie, do wywiadów zogniskowanych zaproszono

przedstawicieli następujących grup: urzędnicy samorządowi, pracownicy instytucji nadzoru i edukacji nauczycieli, pracownicy instytucji kultury, kadra zarządzająca instytucjami kultury, nauczyciele, pracownicy i wolontariusze organizacji pozarządowych, animatorzy niezależni¹, pracownicy akademicki oraz inni specjaliści nie wchodzący w skład pozostałych grup (np. dziennikarze). Każdy z przeprowadzonych wywiadów grupowych skupiał przedstawicieli jednej z grup, aby uczestnicy charakteryzowali się zblizoną perspektywą na edukację kulturową w regionie.

Indywidualny wywiad pogłębiony (*IDI, Individual In-depth Interview*) polega na szczegółowej, wnikliwej rozmowie z respondentem. Badacz ma swobodę w sposobie formułowania pytań i ustalania ich kolejności, może pogłębiać uzyskiwane informacje dopytując badanego. Zastosowanie tej techniki dało możliwość przeprowadzania wywiadów z wybraną grupą osób trudno osiągalnych lub ekspertów, którzy nie byli w stanie uczestniczyć w wywiadach grupowych. Zrealizowano 33 wywiady z pracownikami instytucji kultury, nauczycielami, pracownikami i wolontariuszami organizacji pozarządowych, animatorami niezależnymi oraz urzędnikami samorządowymi.

Ostatnią z metod wykorzystanych w badaniu był wywiad kwestionariuszowy zrealizowany za pomocą Internetu (*CAWI, computer aided web interview*). Jest to technika stosowana w badaniach ilościowych, wykorzystująca Internet do realizacji ankiet z respondentami. Wydała się przydatna w badaniu kierowanym do podmiotów zajmujących się edukacją kulturową, ze względu na ich niejednorodność, wielkość populacji oraz względnie krótki czas realizacji projektu. Ponadto zapewniała respondentom odpowiedni czas do namysłu i swobodę wypowiedzi. Ankietę dostarczoną zespołowi badawczemu przez Narodowe Centrum Kultury (standaryzowane narzędzie dla wszystkich regionalnych Operatorów programu) przesłano do 3143 adresów e-mail należących do instytucji lub osób potencjalnie zaangażowanych w działania związane z edukacją kulturową w regionie. W rezultacie uzyskano 410 wypełnionych ankiet, które stanowiły podstawę do analiz zaprezentowanych w dalszej części tekstu.

¹ Animator niezależny jest tu rozumiany jako osoba zajmująca się animacją kultury we współpracy z innymi, często zróżnicowanymi podmiotami, takimi jak: instytucje kultury, organizacje pozarządowe, szkoły. Jednocześnie, nie jest to osoba na stałe związana stosunkiem pracy z tymi podmiotami.

Edukacja kulturowa – definicja

*edukacja kulturowa
traktowana jest
zamiennie z pojęciem
edukacji kulturalnej*

Edukacja kulturowa to najważniejsze pojęcie związane z projektem Bardzo Młoda Kultura / Podlaski Pomost Kultury. Jednocześnie jest to termin niejednoznaczny, rozmaicie definiowany przez praktyków, często – świadomie lub nie – traktowany zamiennie z pojęciem edukacji kulturalnej. Warto więc poświęcić nieco uwagi sposobom definiowania tego pojęcia przez teoretyków, a następnie badanych zaangażowanych w działania edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Porównanie tych perspektyw może bowiem powiedzieć coś istotnego na temat specyfiki regionu oraz działających tu edukatorów i animatorów – ich wyobrażeń, celów, problemów.

Każda próba dokładnego określenia pojęcia edukacji kulturowej powinna chyba zawierać w sobie wyjaśnienie czym różni się ono – jeśli w ogóle – od edukacji kulturalnej. Wbrew bowiem wynikom internetowej wyszukiwarki Google, która znajduje blisko pięć razy więcej odpowiedzi na zapytanie „edukacja kulturowa”², to „edukacja kulturalna” jest chyba pojęciem bardziej rozpowszechnionym w dyskursie publicznym. Wskazują na to nie tylko analizowane dane zastane, w których pojęcie edukacji kulturalnej występuje o wiele częściej. Podobnie przedstawiała się sytuacja podczas przeprowadzania wywiadów jakościowych. Dość często powtarzały się na przykład sytuacje, kiedy rozmówca rozpoczynając myśl od „edukacji kulturowej”, kończył ją na „edukacji kulturalnej” – przyzwyczajenie wkładało w usta badanych taki wariant, mimo że cały czas mówili o tym samym zjawisku. Różnicę między tymi dwoma pojęciami wyjaśnia m.in. Katarzyna Olbrycht, pisząc: „Odwołując się do znaczenia słownikowego, określenie *kulturalny* oznacza »odznaczający się kulturą«, »przeniknięty kulturą«. *Kulturowy* – to »związany z kulturą«. Można więc powiedzieć, że określenie *kulturowy* ma charakter raczej neutralny, zaś *kulturalny* – nazywa stan pożądaný, szcze-

² Edukacja kulturalna – 201 000 wyników; edukacja kulturowa – 988 000 wyników. (dostęp: 19.09.2016).

gólnie z perspektywy edukacyjnej”³. Różnica wiąże się więc w tym przypadku przede wszystkim z aksjologią. Wątek ten rozwija Piotr Knaś pisząc, że pojęciom edukacji kulturalnej czy upowszechniania kultury przypisuje się zazwyczaj „takie cechy jak reproduktowanie zastanych modeli kulturalności, narzucanie określonych, zamkniętych modeli pamięci i dziedzictwa, odtwarzanie zastanych porządków kulturowych i podziałów społecznych”⁴. Tymczasem animacja i edukacja kulturowa będzie raczej oznaczała „krytyczną interpretację kultury i dziedzictwa, budowanie postaw rozumiejących, [...] demokratyzację i zwiększanie obywatelskiego zaangażowania, [...] kreację sytuacji twórczych i rozwój ekspresji twórczej, [...] tworzenie społecznych relacji i wreszcie stwarzanie szans na pożądaną zmianę społeczno-kulturową oraz dowartościowywanie wszelkich kultur (w liczbie mnogiej)”⁵. Sensem rozróżnienia nie jest jednak bynajmniej odrzucenie edukacji kulturalnej jako „złej”, a raczej podkreślenie, że proces edukacji może (powinien) opierać się nie tylko na transmisji wyprodukowanych wcześniej treści, reprodukowaniu zastanej struktury społecznej, czy „ukulturalnianiu” odbiorców, lecz także wykształceniu w nich kompetencji interpretacyjnych i krytycznych, wyposażeniu w narzędzia służące (pozytywnej) zmianie społecznej. W związku z powyższym, za obowiązującą w niniejszej publikacji definicję edukacji kulturowej uznać można ujęcie Marty Kosińskiej, w którym pisze ona: „Edukacja kulturowa, w najogólniejszym sensie, jest procesem przygotowania do bardziej aktywnego, świadomego, często też krytycznego uczestnictwa w kulturze. Dostarcza narzędzi do: 1) samodzielnego, krytycznego, pogłębionego rozumienia sensów poszczególnych wytworów kulturowych; 2) sprawczego działania w sieci

kulturalny –
odznaczający się kulturą
kulturowy –
związany z kulturą

³ K. Olbrycht, *Edukacja kulturalna – potrzeby, uwarunkowania, perspektywy*, s.1, http://regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?file=tl_files/fotki%20kk/Edukacja%20kulturalna%20%20Katarzyna%20Olbrycht.pdf (dostęp: 19.09.2016).

⁴ P. Knaś, *Animacja i edukacja kulturowa. Czy kulturowość wypiera kulturalność?*, s. 1, <http://cpe.poznan.pl/wp-content/uploads/2014/10/Piotr-Kna%C5%9B-ANIMACJA-I-EDUKACJA-KULTUROWA.-CZY-KULTUROWO%C5%9A%C4%86-WYPIERA-KULTURALNO%C5%9A-%C4%86.pdf>, (dostęp: 19.09.2016).

⁵ Tamże.

społeczno-kulturowych relacji”⁶.

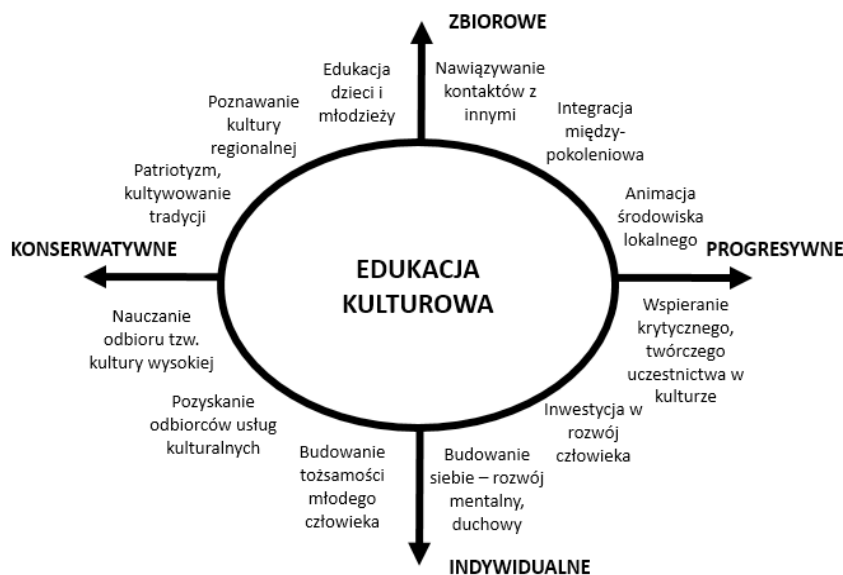
Prowadzone w czasie diagnozy wywiady pokazały, że takie rozumienie jest tylko jednym z wielu możliwych, funkcjonujących wśród osób zainteresowanych tematem. Ażeby to zilustrować, poniżej zostaną zaprezentowane wyniki badania skierowanego do uczestników konferencji otwierającej program Podlaski Pomost Kultury. Była to dobra okazja, aby zwrócić się do zaproszonych gości, reprezentujących różne rodzaje podmiotów (przede wszystkim instytucje kultury, szkoły, organizacje pozarządowe) z pytaniem, jak oni rozumieją edukację kulturową. Zostali oni zachęceni do uzupełnienia na odpowiednich kuponach zdania rozpoczynającego się od słów: „Edukacja kulturowa według mnie jest...”. W ten sposób uzyskano 46 odpowiedzi o różnym stopniu złożoności. Niektóre bardzo ogólnikowe lub spisane w formie krótkiego równoważnika zdania, inne były szczegółowymi i – wydaje się – dobrze przemyślanymi wypowiedziami. Definicje tworzone anonimowo, nie można więc ustalić, czy miejsce pracy lub pochodzenia w znaczący sposób wpływało na rozumienie pojęcia edukacji kulturowej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że uzyskane odpowiedzi były bardzo zróżnicowane i trudno jest znaleźć wśród nich wyraźną tendencję, a nawet jeden wspólny mianownik. Sugeruje to, że edukacja kulturowa (według definicji praktyków) jest kategorią niezwykle pojemną.

Starając się zinterpretować uzyskane definicje edukacji kulturowej, ustalono że większość z nich orientuje się wokół dwóch wymiarów. Pierwszy, który można określić jako wymiar odbiorców, rozciąga się wzdłuż osi indywidualne-zbiorowe. W uzyskanych definicjach zwracano bowiem uwagę bądź to na zbiorowości, które powinny być odbiorcami lub beneficjentami edukacji kulturowej (np. dzieci i młodzież), bądź na jednostki, które dzięki edukacji kulturowej mogą poprawić swoją wiedzę, kompetencje, skonstruować własną tożsamość itp. Oczywiście, dychotomia ta jest do pewnego stopnia pozorna, ponieważ można założyć, że działania edukacyjne wobec jednostek niechybnie w swoich skutkach przełożą się na poziom grupowy. W tym wypadku chodzi jednak raczej o to, jak edukatorzy i animatorzy ustalają cele swojej pracy – czy chodzi o wypowiedziane wprost działania na rzecz zbiorowości

⁶ M. Kosińska, *Edukacja kulturowa*, [w:] R. Koshany, A. Skórzyńska (red.), *Edukacja kulturowa. Podręcznik*, Poznań 2014, s. 173.

(pokolenia, społeczeństwa, narodu itp.), czy też o pracę z konkretnymi ludźmi i dbanie o ich rozwój. Drugi z wymiarów, który można określić jako aksjologiczny, rozciąga się wzdłuż osi konserwatywne-progresywne. Okazuje się, że podczas gdy niektóre z definicji zwracały uwagę na rolę edukacji kulturowej jako czynnika wspierającego pozytywnie rozumianą zmianę społeczną, uczącego kreatywnego, twórczego, krytycznego uczestnictwa w kulturze, inne pisały raczej o kultywowaniu dziedzictwa regionalnego (rzadziej narodowego), przywiązaniu do tradycji, uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej. Wydaje się, że główne myśli zaprezentowane w 46 badanych definicjach stanowią wypadkowe postaw ich autorów wobec dwóch opisanych wyżej wymiarów. Schemat poniżej prezentuje najbardziej typowe lub zsyntetyzowane wypowiedzi w odniesieniu do obu osi.

Schemat 1. Elementy definicji edukacji kulturowej według praktyków

Źródło: opracowanie własne

d i a g n o z a

Podczas, gdy elementy definicji z prawej strony schematu pokrywają się z przyjętym wyżej rozumieniem edukacji kulturowej, o tyle jego lewa część odpowiada raczej pojęciu edukacji kulturalnej. Wśród uzyskanych odpowiedzi podejścia te były reprezentowane mniej więcej po równo. Tymczasem w przypadku wywiadów jakościowych, jak zostanie jeszcze wspomniane niżej, odnaleziono pewne różnice w definiowaniu zjawiska ze względu na przynależność sektorową rozmówców. Najwyraźniejszą tendencję w kierunku bieguna konserwatywnego wykazywali reprezentanci placówek oświatowych, podczas gdy przedstawiciele organizacji pozarządowych częściej skłaniali się ku biegunowi progresywnemu.

Stan wiedzy o edukacji kulturowej w województwie podlaskim

W czasie kiedy powstawał niniejszy raport (lato 2016 r.) trudno było znaleźć naukowe opracowania w całości poświęcone edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Refleksje na ten temat są raczej rozproszone i fragmentaryczne, często pojawiają się niejako przy okazji innych tematów. Wydaje się, że najczęściej informacji odnośnie edukacji kulturowej odnaleźć można w trzech rodzajach publikacji. Po pierwsze są to teoretyczne i empiryczne teksty powstałe w wyniku prac białostockiego środowiska akademickiego zainteresowanego tematyką edukacji międzykulturowej. Przede wszystkim chodzi tu o prace autorstwa profesora Jerzego Nikitorowicza oraz jego współpracowników z Katedry Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku. Po drugie, są to publikacje i raporty badawcze omawiające kondycję kultury w województwie podlaskim lub poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego w regionie. Po trzecie, są to raporty diagnostyczne i ewaluacyjne z poziomu ogólnokrajowego lub regionalnego, związane z wdrażaniem konkretnych projektów edukacyjnych czy kulturalnych. Ich dokładny opis znajduje się w poszerzonej wersji publikacji, natomiast poniżej zostaną wskazane najważniejsze zawarte w nich wątki i wnioski.

Pojęcie edukacji międzykulturowej, upowszechniane przez Jerzego Nikitorowicza i jego współpracowników można uznać za bliskoznaczne pojęciu edukacji kulturowej. Edukacja międzykulturowa jest to bowiem: „ogół wzajemnych wpływów i oddziaływań jednostek i grup, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, związków, sprzyjających takiemu rozwojowi człowieka, aby stawał się on w pełni świadomym i twórczym członkiem wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kontynentalnej, kulturowej i globalnej – planetarnej oraz był zdolny do aktywnej samorealizacji własnej, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości i odrębności”⁷. Definicja ta zwraca uwagę na cel jakim jest świadome, aktywne uczestnictwo w kulturze, zarówno na poziomie mikro- jak i makrospołecznym. Cel ten jest natomiast osiągalny poprzez poznanie własnej kultury w kontekście innych, otaczających jed-

⁷ J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 1, Warszawa 2003, s. 934.

nostkę kultur oraz relacji między nimi⁸. Jak pisze Nikitorowicz, „droga do aktywnego uczestnictwa w kulturze europejskiej i planetarnej prowadzi poprzez przeżycie i zrozumienie własnej tożsamości, uświadomienie zasiedzenia lub osadzenia terytorialnego i komunikację z innymi kulturami”⁹.

Nie powinno zaskakiwać, że silny ośrodek refleksji nad tym zjawiskiem powstał na tradycyjnie zróżnicowanym kulturowo (etnicznie, religijnie, językowo) obszarze północno-wschodniego pogranicza Polski. Duża część prac powstałych w tym nurcie ma charakter teoretyczny lub historyczny, pojawiają się jednak wśród nich teksty empiryczne, odwołujące się do współczesnego stanu edukacji międzykulturowej w województwie podlaskim. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na przykład na artykuły Aliny Szwarz (Aliny Szwarz-Adamiuk), w których opisuje ona swoje badania przeprowadzane w gimnazjach powiatów białostockiego, bielskiego, hajnowskiego i siemiatyckiego¹⁰. Na podstawie analizy danych zastanych oraz wywiadów przeprowadzanych w szkołach, autorka stwierdziła m.in., że treści związane z edukacją międzykulturową w dużej mierze są realizowane w ramach zajęć pozalekcyjnych. W tego rodzaju aktywnościach w badanych szkołach (16 wylosowanych gimnazjach z czterech powiatów województwa) brał udział wysoki odsetek uczniów, przynajmniej 60%. Frekwencję tłumaczono specyfiką szkół spoza dużych ośrodków miejskich, gdzie konieczne jest zapewnienie uczniom dojazdów do domów, a czas oczekiwa-

⁸ Tym samym można zapytać o różnicę pomiędzy edukacją międzykulturową i wielokulturową. Joanna Sacharczuk wyjaśnia: „Edukacja wielokulturowa jest odpowiedzią na wyzwania związane z procesami migracji. Natomiast, co warto podkreślić, edukacja międzykulturowa odnosi się do problemów i potrzeb autochtonicznych grup kulturowych zamieszkujących wspólne terytorium. Obejmuje działania edukacyjne związane z obszarami pogranicza kulturowego, gdzie od co najmniej stu lat dwie lub więcej kultur współbytuja ze sobą, tworząc społeczność wieloautochtoniczną”. J. Sacharczuk, *Wielokulturowy Białystok – wstęp do rozważań na temat nyzwania współczesnej edukacji międzykulturowej*, [w:] A. Paszko (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych nyzwań*, Kraków 2011, s. 227.

⁹ J. Nikitorowicz, *Od Federacji Zespołów Badań Pogranicza do Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Kulturowej*, Pogranicze. Studia Społeczne, T. XVII, cz. 1, 2011, s. 7.

¹⁰ A. Szwarz-Adamiuk, *Edukacja międzykulturowa w pozalekcyjnych formach kształcenia – komunikat z badań* Pogranicze. Studia Społeczne, T. XVII, cz. 2, 2011, s. 188-198.; A. Szwarz, *Rola i miejsce treści kulturowych w procesie kształcenia na przykładzie podlaskich gimnazjów*, Ars Inter Culturas, nr 3, 2014, s. 171-179.

nia na transport sprzyja organizacji zajęć pozalekcyjnych¹¹. W przypadku edukacji międzykulturowej są to przede wszystkim zajęcia artystyczne – najczęściej muzyczne czy teatralne – podczas których uczniowie przygotowują zazwyczaj programy prezentowane później publicznie na różnego rodzaju uroczystościach szkolnych lub lokalnych (samorządowych)¹². Innym przykładem są przeprowadzane w szkołach projekty edukacyjne (np. finansowane przez samorząd, ministerstwa, Unię Europejską), nierzadko w partnerstwie z innymi podmiotami – najczęściej organizacjami trzeciego sektora oraz szkołami z zagranicy. Edukacja międzykulturowa odbywa się również w czasie zajęć lekcyjnych, ale – zdaniem autorki – pytani o to dyrektorzy instytucji mieli pewne problemy z ustaleniem na jakich przedmiotach dzieje się to w największym stopniu. Ostatecznie najczęściej wskazywano na język polski i języki obce, wiedzę o społeczeństwie, historię i muzykę¹³. Ostatnim z wykorzystywanych sposobów przekazywania wiedzy uczniom gimnazjów były autorskie ścieżki nauczania (przede wszystkim edukacja regionalna i edukacja europejska), w badanych gimnazjach należały one jednak do rzadkości.

Dyrektorzy twierdzili, że nauczyciele w ich szkołach mają odpowiednie kompetencje do prowadzenia działań z zakresu edukacji międzykulturowej, ale osiągają je najczęściej dzięki własnym, indywidualnym inicjatywom. Innymi słowy, nauczyciele podnoszą swoje kwalifikacje na różne sposoby i na własną rękę, często bez wiedzy dyrekcji. Niektórzy korzystają z oferty kursów i szkoleń, ale częściej – zdaniem dyrektorów – jest to samodoskonalenie poprzez lekturę czy indywidualne czerpanie z zasobów Internetu. Warto podkreślić to spostrzeżenie, ponieważ koresponduje ono z wypowiedziami nauczycieli, uzyskanymi w czasie badań jakościowych. Wskazywali oni bowiem, że często swoje działania z zakresu edukacji kulturowej muszą przeprowadzać bez wsparcia, a niekiedy wręcz wbrew dyrekcji. Inaczej mówiąc, zdaje się, że badani dyrektorzy, chwając samodoskonalenie nauczycieli, świadomie lub nie pomijali fakt, że bywa ono okupione dużym wysiłkiem lub brakiem

¹¹ A. Szwarc, *Rola i miejsce...*, s. 175.

¹² A. Szwarc-Adamiuk, *Edukacja międzykulturowa...*, s. 191-196.

¹³ Potwierdza to w zasadzie artykuł Anny Józefowicz, A. Józefowicz, *Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej*, *Ars Inter Culturas*, nr 2/2013, s. 105-117.

instytucjonalnego wsparcia, którego oczekiwali by od dyrekcji szkół zainteresowani rozwojem nauczyciele.

Pytani o bariery w prowadzeniu działań z zakresu edukacji międzykulturowej dyrektorzy zwrócili uwagę przede wszystkim na brak czasu dla realizacji takich działań, spowodowany faktem, że nie znajdują one prostego przełożenia na treści podstawy programowej. Jakość prowadzonych działań pozalekcyjnych jest natomiast w dużej mierze zależna od woli i wolnego czasu nauczycieli. Wskazywano również na brak finansów oraz niewystarczające przygotowanie nauczycieli do takich działań (sic!).

W innym raporcie, pod tytułem *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*¹⁴, autorzy opisali wyniki swoich badań m.in. nad udziałem młodzieży w zajęciach szkolnych oraz wydarzeniach kulturalnych związanych z tematyką mniejszości kulturowych. Badania wskazały na szkołę jako podstawowe miejsce działań edukacyjnych. Uczniowie stykali się z nimi przede wszystkim w trakcie zajęć wiedzy o społeczeństwie, historii, języka polskiego oraz godzin wychowawczych. Mniej osób badanych uczestniczyło natomiast w wydarzeniach kulturalnych związanych z tematyką mniejszości kulturowych i wielokulturowości co – zdaniem autorów raportu – oznacza, że „w tej grupie wiekowej tak sprofilowane imprezy o charakterze masowym nie cieszą się zbyt dużą atencją”¹⁵. Stosunkowo mały zasięg miały również warsztaty i zajęcia organizowane przez instytucje kultury oraz – wbrew ustaleniom Aliny Szwarz – zajęcia pozalekcyjne w szkołach¹⁶. Badania pokazały również, że największą skuteczność działań edukacyjnych (mierzoną dystansem osób, które w nich uczestniczyły wobec przedstawicieli innych kultur) należy przypisać edukacji szkolnej.

¹⁴ A. Jasińska-Kania, K. M. Staszyńska (red.), *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*, Białystok 2009.

¹⁵ Tamże, s. 122.

¹⁶ Badanie sondażowe opisane w raporcie *Diagnoza postaw młodzieży...* było przeprowadzone na reprezentatywnej próbie mieszkańców województwa podlaskiego w wieku 19-24 lat, można więc przypuszczać, że jego wyniki są bardziej rzetelne; objęły one cały obszar województwa i opisały doświadczenia starszej młodzieży (w tym studentów), podczas gdy badania Aliny Szwarz oddają sytuację w wybranym typie szkół (gimnazjach), na konkretnym obszarze (przede wszystkim gminy miejsko-wiejskie i wiejskie).

W publikacjach na temat kondycji kultury w regionie wątek edukacji kulturowej (kulturalnej, międzykulturowej) rzadko pojawia się wprost, pośrednio budują one jednak pewien obraz tego rodzaju aktywności. W badaniach partycypacji w kulturze w województwie podlaskim¹⁷ przeprowadzonych w 2012 r., eksperci, z którymi przeprowadzono wywiady jakościowe, zwracali uwagę na niedostatki edukacji formalnej zakresie kultury. Mówiono także o potrzebie działań edukacyjno-popularyzatorskich ze strony instytucji kultury. Edukowanie przez instytucje kultury jest istotne, ponieważ placówki, które kojarzone są powszechnie z tzw. kulturą wysoką, zbyt często są postrzegane jako elitarne i hermetyczne, a więc stwarzające dystans nie do przekroczenia dla osób o niższym kapitale kulturowym. Instytucje powinny więc prowadzić działania skutkujące włączaniem do udziału w kulturze jak najszersze grupy odbiorców. Wnioski te dotyczą oczywiście największych ośrodków miejskich, przede wszystkim Białegostoku, gdzie funkcjonują takie podmioty jak teatr (instytucjonalny) czy opera.

Innym istotnym wnioskiem z tych badań jest spostrzeżenie, że programy animacji czy edukacji kulturowej w regionie w znikomym stopniu wykorzystują potencjał zróżnicowania kulturowego. Brakuje spójnej, regionalnej polityki kulturalnej¹⁸, która potrafilaby wykorzystać to zróżnicowanie na różnych polach – zarówno dla wzrostu kapitałów społecznych i kulturowych mieszkańców (poprzez edukację kulturową), jak i wzrostu kapitału ekonomicznego (poprzez rozwój sektorów kultury i kreatywnego)¹⁹.

Co więcej, spostrzeżono marginalizowanie aktywności grup mniejszościowych przez grupę dominującą oraz zamykanie się mniejszości we własnych kręgach, ograniczenie ich otwartości na współpracę (np. w ramach edukacji międzykulturowej). Wniosek o swoistej „gettoizacji” grup kulturowych w stolicy województwa pojawił się zresztą również w badaniach dotyczących oferty kulturalnej w Białymstoku,

***brakuje spójnej,
regionalnej polityki
kulturalnej***

¹⁷ J. Poleszczuk i in., *Diagnoza partycypacji w kulturze w województwie podlaskim*, Białystok 2012.

¹⁸ Bądź też brakuje wdrożenia istniejących planów strategicznych. Por. analizę dokumentów strategicznych JST województwa podlaskiego w niniejszym opracowaniu.

¹⁹ O tym aspekcie omawianych badań pisał A. Klimczuk, *Przemysły kultury i kreatywne w regionie zróżnicowanym kulturowo. Bariery i wyzwania z perspektywy polityki regionalnej*, [w:] R. Ulatowska (red.), *Przemysły kreatywne 2.0.12*, Kraków 2013, s. 72-80.

przeprowadzonych w 2014 r.²⁰.

Ciekawym dokumentem jest również raport z ewaluacji programu SPEAK (Suwalski Program Edukacji i Animacji Kulturalnej), który realizowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz miasta Suwałki w latach 2014-2015²¹. W tym przypadku interesujący jest fakt, że część założeń programu uprzedzało w mniejszej, miejskiej skali założenia programu Bardzo Młoda Kultura / Podlaski Pomost Kultury. Do celów należało bowiem: „zwiększenie roli kultury w procesie edukacji i przygotowanie dzieci oraz młodzieży do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym poprzez tworzenie warunków do rozwijania aktywności twórczej i podnoszenie kompetencji kulturalnych dzieci i młodzieży oraz kadry dydaktycznej Suwałk. [...] Założono, że dzięki tym działaniom powstanie zintegrowany system edukacji kulturalnej o wysokim stopniu organizacji, którego założenia będą wyznacznikiem planów działań wszystkich biorących w nim udział podmiotów. W wyniku tego ma nastąpić aktywizacja społeczna i zmiana w oddziaływaniu kultury na społeczność lokalną w Suwałkach: opracowanie i realizowanie programów, w których edukacja kulturalna nie jest incydentalnym zdarzeniem, ale ciągłym procesem rozwijania zainteresowań, kształcenia umiejętności i zdolności oraz postaw dzieci i młodzieży”²². Partnerami projektu były miejscowe instytucje kultury, szkoły oraz organizacje pozarządowe.

***najważniejsze efekty
projektu – koalicja
w zakresie animacji
i edukacji kultury***

Ogólnie rzecz biorąc, ewaluacja programu przyniosła pozytywne wnioski. Jednocześnie według jednej z osób zaangażowanych w projekt, która udzieliła na użytek niniejszego badania wywiadu pogłębionego, najważniejsze efekty projektu, a więc zawiązanie międzysektorowej sieci, czy koalicji działającej w zakresie animacji i edukacji kultury okazały się nietrwale. Osoba badana wiązała to m.in. z obawami poszczególnych podmiotów-uczestników przed

²⁰ M. Skowrońska i in., *Spacer po utartych ścieżkach. O spotkaniach białostoczan z kulturą*, Białystok 2014.

²¹ J. Wróblewski, *Raport z badań ex-post. Projekt SPEAK – Suwalski Program Edukacji i Animacji Kulturalnej*, Suwałki 2015.

²² Tamże, s. 5.

braniem na siebie odpowiedzialności związanej z współpracą oraz brakiem czasu, wynikającym z obowiązków sprawozdawczo-administracyjnych, zarówno w instytucjach kultury jak i placówkach oświatowych. Można ostrożnie potraktować ten wniosek jako rodzaj przestrogi, czy też potencjalne zagrożenie trwałości efektów programu Podlaski Pomost Kultury.

Podsumowując, z nieco wrywkowych i rozciągniętych w czasie (obejmujących jednak przede wszystkim publikacje z drugiej dekady XXI wieku) informacji dotyczących edukacji (między)kulturowej w województwie podlaskim, można wyciągnąć przynajmniej kilka istotnych wniosków:

- Dotychczasowy stan wiedzy na temat edukacji kulturowej w województwie podlaskim jest fragmentaryczny. Temat pojawia się raczej na marginesie innych zainteresowań badawczych.
- Samo określenie „edukacja kulturowa” właściwie się nie pojawia. W analizowanych tekstach autorzy pisali raczej o „edukacji kulturalnej” w rozumieniu bliskim „edukacji kulturowej” lub jako o edukacji do udziału w kulturze, a także o „edukacji międzykulturowej” i „edukacji wielokulturowej”.
- Wydaje się, że opublikowane wyniki badań nie znajdują wyraźnego przełożenia na praktykę, np. politykę regionalną²³.

²³ Nie oznacza to oczywiście, że takiej polityki nie ma, czy że odpowiedzialne podmioty, np. samorząd wojewódzki pozostają biernie wobec potrzeb edukacji (między)kulturowej. Dobrym przykładem inicjatywy w tym zakresie był np. projekt „Patrz – człowiek!” zainicjowany przez Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego. Co ciekawe, w publikacji podsumowującej projekt autorzy piszą, że impulsem do jego organizacji było rozpoznanie „biernej postawy lokalnych społeczności” oraz potrzeba „działań mobilizujących do budowania postaw otwartości, akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka”, ale nie powołują się na żadne istniejące diagnozy. Por. Z. Fałtynowicz (red.), *Patrz – człowiek! W stronę edukacji międzykulturowej*, Białystok 2014, s. 8-9.

Najważniejsze ustalenia badawcze

Poniżej zostaną zaprezentowane najważniejsze wnioski z analizy danych zastanych oraz wywiadów jakościowych i obserwacji. Autorzy zdecydowali się na przedstawienie ich w możliwie najzwięźlejszej formie. Część z nich zostanie poszerzona i uzupełniona w kolejnym rozdziale (szczegółowe ustalenia badawcze), a pełny opis odnaleźć można w poszerzonej wersji opracowania.

Analiza statystyk publicznych, tj. danych GUS, ministerstwa kultury i dziedzictwa narodowego oraz innych urzędów doprowadziła do sformułowania następujących wniosków:

- Różnice potencjałów w zakresie animacji kultury i edukacji kulturowej w konkretnych społecznościach lokalnych są bardzo wyraźne. Czynnikiem, które mogą wpływać nań w istotny sposób są: budżet gminy i udział w nim wydatków na kulturę, stan infrastruktury kulturalnej, liczba mieszkańców, struktura etniczna i demograficzna, atrakcyjność turystyczna, odległość od centrum kulturowego, typ gminy.
- Na podstawie omawianych wskaźników można założyć, że w najtrudniejszej sytuacji są gminy wiejskie położone na zachodnich i północnych peryferiach województwa. Lepsze wskaźniki osiągają gminy na południu oraz na tych obszarach wschodniego pogranicza, które zamieszkuje duży odsetek mniejszości. Muszą lub będą musiały się one jednak mierzyć z procesami wyludniania i starzenia się mieszkańców, co z pewnością wymaga innej polityki kulturalnej i edukacji kulturowej.
- W specyficznej sytuacji znajdują się gminy miejsko-wiejskie. Gminy te, mieszczące się w większości w środkowych kwartylach pod względem wydatków na kulturę i – w przypadku większości wskaźników – pomiędzy gminami miejskimi i wiejskimi, w wielu wypadkach muszą zmagać się z ograniczeniami wynikającymi z własnej, strukturalnej niespójności. Obszary miejskie i wiejskie tych gmin różnią się często pod względem oczekiwań, aspiracji i kapitałów mieszkańców, profilu ich pracy i sposobów spędzania wolnego czasu. Pojawiają się też problemy logistyczne związane ze zorganizowaniem spójnej oferty kulturalnej na obszarze

całej gminy, czy zorganizowaniem edukacji kulturowej młodzieży i seniorom.

- Wydaje się, że duża część gmin województwa podlaskiego potrzebuje ustabilizowania finansów i polityk kulturalnych, jasnego wytyczania celów działań, podwyższania kompetencji kadr kultury m.in. w celu zwiększania szans pozyskiwania środków finansowych z zewnętrznych źródeł.

Poniżej przedstawiono wnioski sformułowane po analizie dokumentów strategicznych jednostek samorządu terytorialnego w województwie podlaskim:

- W analizowanych dokumentach strategicznych na poziomie gmin termin „edukacja kulturowa” nie funkcjonuje w ogóle, a „edukacja kulturalna” jedynie marginalnie. Pojawia się on przede wszystkim jako jedno z zadań instytucji kultury (natomiast już nie jako zadanie placówek edukacyjnych).
- W analizach SWOT kwestie związane z edukacją i kulturą częściej przedstawiane są jako teraźniejsze lub potencjalne atuty, rzadziej jako słabe strony. Problemy związane z tymi sferami stosunkowo najczęściej pojawiają się w dokumentach strategicznych gmin wiejskich.
- Mocne strony analiz SWOT zwracały uwagę na cztery podstawowe wątki: zalety związane ze specyfiką kultury lokalnej (w tym tradycyjnej) oraz zróżnicowaniem kulturowym; z aktywnością instytucji lokalnych; z aktywnością pozainstytucjonalną (przede wszystkim NGO); z wysokimi kompetencjami odbiorców kultury.
- W słabych stronach analiz SWOT najczęściej uwypuklano niedostatki instytucjonalne i infrastrukturalne oraz niedostateczne możliwości finansowania lokalnych instytucji.
- Szanse rozwoju kultury, według analiz SWOT, leżą przede wszystkim w możliwościach pozyskiwania pozabudżetowych środków finansowych oraz efektywniejszego zarządzania instytucjami; rozwoju turystyki kulturowej oraz kultywowaniu lokalnej specyfiki kulturowej, w tym zróżnicowania kulturowego.
- Zagrożenia w analizach SWOT dotyczyły przede wszystkim kwestii finansowych. Dominuje w nich perspektywa JST jako podmiotu zobowiązanego do utrzymania instytucji edukacyjnych i kulturalnych przy ograniczonym budżecie.

diagnoza

- Można stwierdzić, że Białystok prezentuje się jako miasto przyjmujące wyjątkową dla regionu perspektywę rozwoju. Koncentruje się ona na kulturze jako sektorze gospodarki, który powinien przynosić zyski i być innowacyjny.
- Analizy SWOT na poziomie powiatów poruszają podobne wątki jak analizy gminne, choć kładą nieco większy nacisk na potencjalne zagrożenia, głównie natury finansowej.
- Analiza SWOT na poziomie wojewódzkim kładzie większy niż w strategiach gminnych nacisk na współpracę różnych podmiotów zaangażowanych w tworzenie oferty kulturalnej.
- Według regionalnego programu rozwoju kultury, głównym adresatem edukacji kulturowej (kulturalnej) powinny być dzieci i młodzież.

Ostatnim z elementów analizy danych zastanych było badanie stron internetowych podmiotów zaangażowanych w edukację kulturową. Wnioski z tej części badania zostały przedstawione poniżej:

- Własne strony internetowe lub profile na portalu Facebook posiada 63,8% badanych podmiotów. Podmiotami, które najczęściej posiadają stronę internetową lub profil na portalu Facebook są placówki edukacyjne (79,1%), ale ich funkcjonalność i estetyka jest w wielu przypadkach dyskusyjna.
- Rozwiązania ułatwiające komunikację pomiędzy administratorami a użytkownikami strony, takie jak formularze kontaktowe, możliwości komentowania, newslettery, na większości stron są nieobecne. Przynajmniej jedno z tych rozwiązań pojawia się na ok. 1/4 analizowanych stron.
- Zaledwie 27,5% badanych stron odsyła do własnych profili na serwisach społecznościowych (głównie Facebook). Wyraźnie najrzadziej do portali społecznościowych odsyłają podmioty z subregionu łomżyńskiego.
- Odnośniki do innych placówek zajmujących się edukacją kulturową w regionie najrzadziej pojawiają się w placówkach edukacyjnych oraz wśród podmiotów działających w miastach.
- W gminach miejsko-wiejskich placówki edukacyjne wydają się być bardziej aktywne

niż instytucje kultury pod względem ilości i zróżnicowania działań edukacji kulturowej. Może to mieć związek ze społeczną niejednorodnością tego rodzaju gmin, trudnej sytuacji instytucji kultury i ich niedostatków infrastrukturalnych.

- Do najpopularniejszych kategorii organizowanych wydarzeń należą dni tematyczne, konkursy, spotkania i wykłady, obchody świąt, wycieczki.
- Wzajemne odsyłacze na stronach internetowych podmiotów nie są powszechnym zjawiskiem (14,9% podmiotów dysponujących stronami internetowymi). Zazwyczaj ograniczają się one do obszaru jednej gminy.

Poniżej zaprezentowano najważniejsze wnioski płynące z badania podmiotów edukacji kulturowej przy pomocy ilościowego badania z wykorzystaniem Internetu (CAWI):

- Działania związane z edukacją kulturową w województwie podlaskim koncentrują się najczęściej wokół obszarów takich jak: tradycja, pamięć, dziedzictwo niematerialne (53%); muzyka (46%); folklor, kultura ludowa (43%); wielokulturowość (41%). Ten ostatni jest wyróżnikiem województwa podlaskiego, wymieniany był istotnie częściej niż w województwach lubelskim (20%) oraz mazowieckim (22%). W województwie podlaskim, istotnie częściej niż w lubelskim i mazowieckim, działania z obszaru edukacji kulturowej skupiały się na mniejszościach etnicznych i religijnych.
- Ankietowane podmioty kierują swoją działalność do rozmaitych grup wiekowych. Ponadto 42% respondentów wskazało, że swoją ofertę z obszaru edukacji kulturowej dedykują wszystkim osobom, niezależnie od wieku.
- Odbiorcy działań najczęściej pochodzą z miejscowości, w której realizowane jest wydarzenie. Z drugiej strony, podobny był też zasięg działań oferowanych przez badane podmioty. Zaobserwowano różnice ze względu na typ instytucji; placówki oświatowe miały najbardziej lokalny charakter. Nieco szerszy, gminny zasięg charakteryzował instytucje kultury, a część NGO działa również na poziomie wojewódzkim.
- Szacując liczbę odbiorców wydarzeń związanych z edukacją kulturową w 2015 r. ustalono, że mieściła się ona najczęściej w przedziale 101-500 osób (35%).

diagnoza

W działaniach co czwartego podmiotu brało udział powyżej 500 osób.

- Podlaskie podmioty zajmujące się edukacją kulturową preferują raczej działania tradycyjne, klasyczne, które dowartościowują to co lokalne. Biorąc pod uwagę typ instytucji, okazuje się, że NGO, w porównaniu z instytucjami kultury i placówkami oświatowymi, częściej są skłonne do działań eksperymentalnych i nietypowych.
- Badani częściej kooperują z placówkami oświatowymi, instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi, natomiast rzadziej z uczelniami/jednostkami naukowymi oraz z Kościołem lub innymi organizacjami kościelnymi/wyznaniowymi.
- Współpraca badanych podmiotów z innymi instytucjami dotyczy najczęściej wspólnej realizacji lub podwykonawstwa działań, wsparcia w promocji przedsięwzięć oraz wsparcia w pozyskaniu uczestników, a także pomocy w realizacji lub wsparcia technicznego. Najrzadziej odnosiła się do wspólnego składania wniosków grantowych czy do współtworzenia koncepcji i strony merytorycznej przedsięwzięcia.
- Uczestnicy ankiety oceniając aspekty działań z zakresu edukacji kulturowej, największe problemy dostrzegali w finansowaniu. Ponad połowa respondentów źle ocenia stabilność finansową, dającą możliwość planowania działań. Ten problem jest szczególnie widoczny w przypadku NGO.
- Respondenci wysoko oceniali swoje kompetencje w zakresie działań związanych z edukacją kulturową. Największe deficyty dotyczyły opracowania i prowadzenia projektów edukacyjnych oraz pozyskiwania na nie środków (32% badanych deklaruje, że ma z tym dużo problemów) oraz badań diagnostycznych i ewaluacyjnych (22% respondentów ma problemy).
- Główny problem napotykaný w związku z działaniami z obszaru edukacji kulturowej dotyczy nieodpowiednich środków finansowych (42%). Kłopot stanowi też brak uczestników (15%), który szczególnie dotyka instytucje kultury. Podkreślane są także deficyty infrastrukturalne (12%) oraz kadrowe (7%). Jako remedium na powyższe problemy respondenci wymieniają m.in.: lepszy transfer informacji między podmiotami (sieciowanie, stworzenie mapy zasobów, listy

instytucji i kompetencji kadr); podnoszenie kompetencji w postaci szkoleń, wymiany dobrych praktyk i doświadczeń; efektywniejsze/większe finansowanie działań dotyczących edukacji kulturalnej; poprawę infrastruktury i uzupełnienie braków kadrowych.

- Brak środków finansowych akcentowany przez respondentów może być niwelowany uczestnictwem w grantach i konkursach. Okazuje się jednak, że jedynie 58% badanych podmiotów kiedykolwiek aplikowało na dowolny rodzaj grantu lub konkursu, z czego 35% czyniło to bez powodzenia. Wynik ten jest jeszcze gorszy w przypadku placówek oświatowych. Gorzej wypadają też podlaskie podmioty w porównaniu z badanymi z województw lubelskiego i mazowieckiego.
- Respondenci najczęściej z powodzeniem aplikowali w konkursach lub grantach organizowanych przez samorządy gminy/miasta (37%); fundusze unijne, strukturalne, społeczne i inne programy wspólnotowe UE Grundvig, Program Kultura, Młodzież w działaniu (33%), jak również samorząd województwa (30%).

Wnioski z obserwacji i wywiadów jakościowych zostały uszeregowane według sektorów, które reprezentowali badani. W pierwszej kolejności zostaną przedstawione wyniki badań osób związanych z placówkami oświatowymi:

- Przedstawiciele oświaty częściej formułują konserwatywne definicje edukacji kulturowej, rzadziej posługują się definicjami progresywnymi.
- Edukacja kulturowa w podlaskich szkołach ma silny rys regionalny, lokalny. Wiąże się najczęściej z przybliżaniem lokalnej historii i dziedzictwa regionalnego.
- Zebrany materiał badawczy pozwala wyróżnić dwie kategorie badanych ze względu na stopień zaangażowania w proces edukacji kulturowej. Są to: 1) nauczyciele zaangażowani – chętniej współpracujący z organizacjami pozarządowymi i instytucjami, poświęcający więcej czasu na realizację treści edukacji kulturowej, sięgający po innowacyjne metody pracy, stosujący metodę projektową; 2) nauczyciele rutynowi – odnoszący się do treści edukacji kulturowej sporadycznie, korzystający najczęściej z anachronicznych metod pracy, niepodtrzymujący kontaktów z instytucjami, organizacjami.
- Duży potencjał nauczycieli zaangażowanych wiąże się z dużym obciążeniem

diagnoza

(czasowym i merytorycznym), co z czasem skutkuje spadkiem ich aktywności, wypaleniem zawodowym. W związku z tym istnieje konieczność stałego doceniania (także finansowego) nauczycieli zaangażowanych. Należy także możliwie najpełniej wspierać tworzone przez nich sieci społeczne, doceniać ich i doinwestowywać jako liderów środowiskowych.

- Ograniczenia dla sprawnej edukacji kulturowej generuje sam system szkolny: ograniczenia czasowe (godziny lekcyjne, podstawa programowa), konieczność wplatania treści takiej edukacji w program poszczególnych przedmiotów.
- Metody pracy w ramach procesu edukacji kulturowej są częściowo anachroniczne. Badani zgłaszają konieczność powiększania zakresu stosowanych przez szkoły metod aktywizujących, nastawionych na pogłębiony kontakt z uczniami i generujący ich pełniejsze uczestnictwo.
- Szkoły powinny w większym stopniu angażować się we współpracę międzysektorową, wykazywać większą dbałość o kontakty z instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi.
- Proces edukacji kulturowej rzadko jest poddawany profesjonalnej ewaluacji, co czyni znacznie trudniejszym ocenianie jego efektywności, a także utrudnia jego planowanie. Istnieje konieczność prowadzenia badań ewaluacyjnych na terenie placówek oświatowych.

Wnioski z wywiadów z przedstawicielami instytucji kultury:

- Przedstawiciele instytucji prezentowali stosunkowo szeroki zakres definicji edukacji kulturowej, z niewielką przewagą definicji konserwatywnych nad progresywnymi.
- Podstawowym kierunkiem edukacji kulturowej wydaje się edukacja do uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej. Materiał badawczy wyraźnie pokazuje koncentrację badanych na działaniach dających odpór całkowitej dominacji rozrywki (symbolizowanej przez muzykę disco polo) w ofercie instytucji kultury.
- Poważną barierą dla prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturowej jest narastająca frustracja pracowników instytucji kultury, związana z dużą liczbą

obowiązków, niskimi zarobkami oraz słabą kondycją finansową ich placówek.

- Pośrednią przyczyną niewystarczającego rozwoju edukacji kulturowej są niskie nakłady budżetowe przeznaczone na kulturę oraz mało przejrzyste traktowanie wydatków na kulturę przez władze gmin. Trudności finansowe placówek rzutują na stale uszczuplającą się ofertę instytucji w zakresie edukacji kulturowej.
- Materiał badawczy pozwala oceniać kondycję współpracy instytucji z organizacjami pozarządowymi jako dosyć efektywną i coraz częściej prowadzoną w stylu partnerskim.
- Pracownicy instytucji kultury często wskazują na trudności występujące w ramach współpracy z placówkami oświatowymi. Zarzuty dotyczące takiej współpracy dotyczą głównie roszczeniowej lub pasywnej postawy szkół korzystających z oferty instytucji oraz sytuacji, w której nauczyciele ubiegający się o awans zawodowy traktują instytucje w sposób instrumentalny, podejmując krótkoterminową współpracę.
- Metody pracy stosowane przez instytucje w ramach procesu edukacji kulturowej są częściowo anachroniczne. Istnieje konieczność powiększania zakresu stosowanych metod innowacyjnych i aktywizujących, nastawionych na pogłębiony kontakt z odbiorcami.
- Proces edukacji kulturowej w wielu przypadkach nie jest poddawany profesjonalnej ewaluacji, co czyni znacznie trudniejszym ocenianie jego efektywności. Ewaluacja prowadzona jest często w sposób nieformalny. Istnieje konieczność prowadzenia badań ewaluacyjnych, opracowywania i udostępniania ich wyników.

Najważniejsze wnioski z wywiadów jakościowych z przedstawicielami organizacji pozarządowych są następujące:

- Widoczna jest specyfika ujęcia edukacji kulturowej przez organizacje pozarządowe. Na skali konserwatywne – progresywne podmioty te można umiejscowić bliżej kierunku progresywnego, tj. wspierającego twórcze, krytyczne uczestnictwo w kulturze. Edukacja kulturowa prezentowana jest przez pryzmat funkcji wobec społeczności lokalnej tj. najczęściej postrzegana jako animacja lokalna, której celem jest reintegracja społeczności lokalnej, dialog międzypokoleniowy, włączanie do kultury grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, zmiana stylu

diagnoza

życia i postaw (np. negatywnych stereotypów i uprzedzeń, mało aktywny sposób spędzania czasu wolnego). W mniejszym stopniu (ale również widocznym) obecna jest edukacja kulturowa rozumiana w sposób konserwatywny, powiązany z edukowaniem odbiorców do odbioru tzw. kultury wysokiej.

- Organizacje pozarządowe kierują swoje działania do zróżnicowanych odbiorców. Często są to dzieci i młodzież oraz seniorzy. Najtrudniejszym odbiorcą jest pracujący dorosły, który z braku czasu i wewnętrznej motywacji nie jest skłony uczestniczyć w organizowanych wydarzeniach.
- Animator kultury jest postacią ważną z perspektywy NGO. Jest to lokalny lider (niekoniecznie działający w określonych strukturach, np. instytucji kultury), który jest charyzmatyczny, przyciąga swoim zapalem innych, ma wizję zmiany i konsekwencję w jej wprowadzaniu.
- Organizacje pozarządowe współpracują ze sobą i z innymi podmiotami. Jest to niekiedy wymuszone deficytami np. infrastrukturalnymi, ale również widoczne są działania partnerskie, które wynikają ze świadomości konieczności dotarcia do specyficznych grup odbiorców czy zwiększenia zasięgu działania. Najwięcej barier współpracy badani odnajdywali na linii NGO-placówka oświatowa (szkoła).
- Widoczne jest pewne napięcie w postrzeganiu roli ewaluacji i sposobach jej przeprowadzania. Z jednej strony instytucje publiczne, grantodawcy często wymagają konkretnych, a nawet policzalnych rezultatów, a z drugiej, sposób działania organizacji i myślenie o edukacji kulturowej utrudnia tak dokładną ocenę rezultatów działań, na efekty podejmowanych inicjatyw często trzeba bowiem czekać dłużej.

Najważniejsze wnioski z wywiadów jakościowych z przedstawicielami samorządów są następujące:

- Edukacja kulturowa jest rozumiana przez badanych urzędników bardzo szeroko. Często w ramy tego pojęcia włączana jest wszelka aktywność kulturalna w gminie. Urzędnicy raczej nie rozróżniają edukacji kulturalnej i kulturowej. W dokumentach strategicznych oraz w codziennej praktyce edukacja kulturowa powiązana jest z promocją gminy. Dominują wartości konserwatywne, ponieważ celem edukacji jest najczęściej kultywowanie tradycji, regionalnego dziedzictwa, jak

również edukacji odbiorców, która ma zwiększyć ich kompetencje uczestnictwa w tzw. kulturze wysokiej.

- Najważniejszymi partnerami w polityce realizowanej przez gminy są instytucje kultury i szkoły. Widoczna jest również obecność parafii, jeśli nie jako istotnego podmiotu kulturotwórczego, to z pewnością przekątnika informacji o ofercie kulturalnej. Mało widoczne z punktu widzenia gmin są organizacje pozarządowe. Natomiast podmioty te są istotne z punktu widzenia polityki wojewódzkiej i w dużym mieście.
- Bardzo istotną rolę spełniają burmistrzowie lub wójtowie gmin, wydaje się, że w niektórych społecznościach mogą oni niemal samodzielnie kreować politykę i ofertę kulturalną.
- Oczekiwany przez urzędników efektem edukacji kulturowej jest wysoka frekwencja na wydarzeniach kulturalnych oraz podwyższenie poziomu wiedzy i kompetencji potrzebnych w uczestnictwie w kulturze. Brakuje często myślenia (obecnego np. w wywiadach z przedstawicielami NGO), że edukacja kulturowa może prowadzić do zwiększenia spójności społecznej, udziału w życiu społecznym, kompetencji obywatelskich itp.
- Jedynymi wyodrębnionymi wyraźnie grupami odbiorców są dzieci, młodzież i seniorzy. W opinii urzędników grupa wykluczana z edukacji kulturowej to mieszkańcy nieaktywni, którzy sami nie chcą brać udziału w wydarzeniach kulturalnych, patrzący krytycznie na każdą ofertę. Relatywnie trudną grupą odbiorców są osoby dorosłe pracujące zawodowo oraz – według niektórych – młodzież.
- Mocną stroną gmin jest ich infrastruktura i kadra zatrudniona w instytucjach kultury oraz aktywni nauczyciele. Słabą stroną jest ograniczony budżet, traktowanie kultury jako mało istotnej z punktu widzenia rozwoju gminy. Widoczny jest również brak lokalnych animatorów, liderów, osób, które mogłyby zainspirować i zachęcić do większej aktywności mieszkańców (prawdopodobnie można to połączyć również ze stosunkową słabością trzeciego sektora). Zauważono słabe zainteresowanie mediów regionalnych kulturą animowaną lokalnie, oddolnie, niepowiązaną z dużymi wydarzeniami kulturalnymi.

Szczegółowe ustalenia badawcze

Niektóre z przytoczonych wyżej wniosków zostaną pogłębione w poniższym rozdziale. Jego głównym celem jest przedstawienie nieco bardziej szczegółowych ustaleń w kilku najważniejszych kwestiach badawczych, przede wszystkim na podstawie badania podmiotów edukacji kulturowej przy pomocy ankiety internetowej (CAWI). Pełne omówienie wyników znajduje się w poszerzonej wersji opracowania.

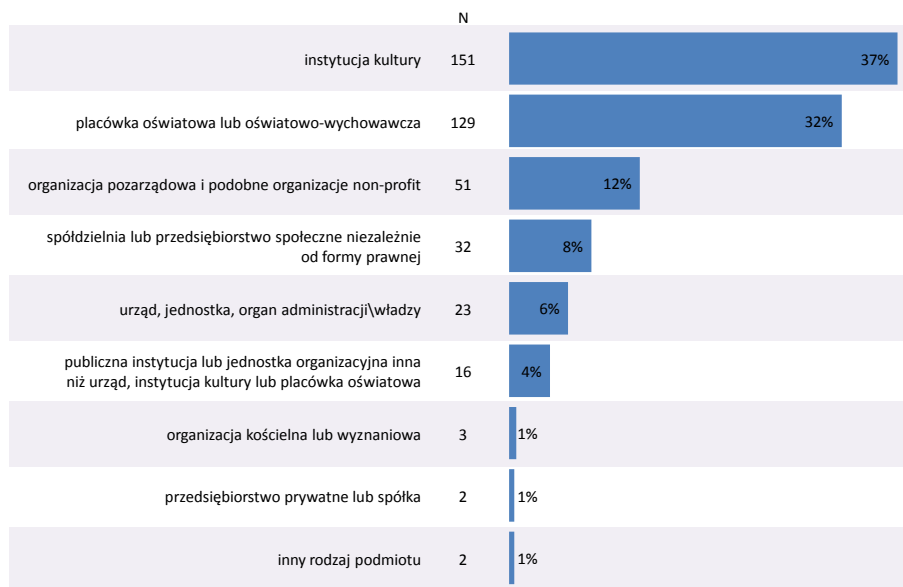
Kto zajmuje się edukacją kulturową?

Zespół badawczy otrzymał w ramach badania CAWI 410 zrealizowanych ankiet. Otrzymane wyniki nie mogą być traktowane jako reprezentatywny obraz diagnozowanych problemów badawczych, który można ekstrapolować na całą badaną populację, a stanowią raczej odzwierciedlenie pewnych istotnych trendów. Poniżej ukazana jest struktura próby badawczej w rozbiciu na typ podmiotu. Okazuje się, że ponad 80% próby stanowią instytucje kultury, placówki oświatowe lub oświatowo-wychowawcze oraz organizacje pozarządowe i podobne organizacje non-profit. Pozostałe typy instytucji były zdecydowanie mniej reprezentowane. Wydaje się, że obraz ten odzwierciedla głównych aktorów działań z zakresu edukacji kulturowej w województwie podlaskim.

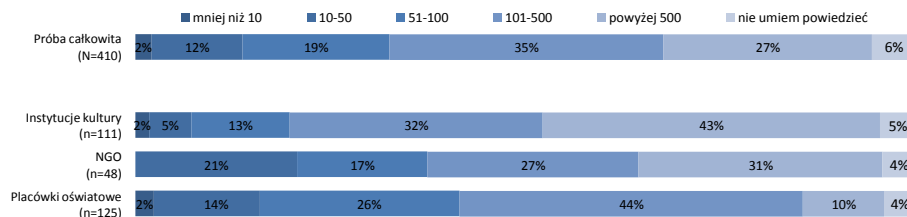
Wykres 1. Struktura próby badawczej ze względu na typ podmiotu

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Próbując ustalić strukturę podmiotów biorących udział w badaniu pod względem wielkości zatrudnienia stwierdzono, że w przypadku NGO dominował model bez etatowych pracowników (56%), a jedynie blisko co piąta organizacja pozarządowa posiadała więcej niż 6 pracowników. W przypadku instytucji kultury, co piąta miała 1-2 pracowników, 30% od 3 do 5 zatrudnionych, a 45% stworzyło powyżej 6 etatów. Co zrozumiałe, zdecydowana większość badanych placówek oświatowych miała przynajmniej 6 stałych pracowników.

Wykres 2. Liczba osób zatrudniona przez podmiot na stałe

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Blisko co trzeci badany (31%) nie umiał wskazać wysokości budżetu jakim rozporządza reprezentowana przez niego instytucja. 27% podmiotów dysponowało rocznymi środkami powyżej 500 tys. zł, a co piąty miał do dyspozycji kwotę z przedziału 100-500 tys. zł. Blisko połowa badanych zaznaczyła więc najwyższe możliwe przedziały budżetu. Dla porównania, budżet niższy niż 20 tys. zł zaznaczyło jedynie 7% badanych. Kłopotliwym okazało się pytanie o procent budżetu na działania z zakresu edukacji kulturowej. 38% respondentów nie umiało udzielić odpowiedzi. Wartością typową w przypadku pozostałych instytucji był natomiast przedział od 0 do 20%. Równie problematyczne okazało się kolejne pytanie, w którym proszono o odpowiedź, jak dużą część kosztów działań z zakresu edukacji kulturowej realizowanych przez podmiot pokrywają środki otrzymywane z grantów. Nie wiedziało tego 38% badanych. Natomiast 44% wskazało, że jest to przedział od 0 do 20%.

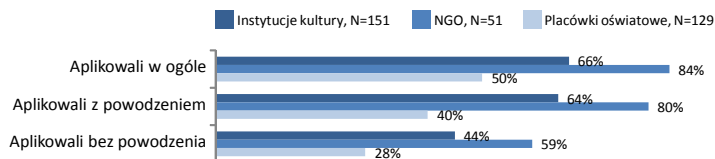
Odpowiedzi na powyższe pytania pokazują, że badani wypełniający ankietę w imieniu reprezentowanych przez siebie podmiotów, w dużej mierze nie byli odpowiedzialni za zarządzanie ich budżetem, bądź też – co również możliwe – mieli problemy z wyraźnym oddzieleniem środków przeznaczanych konkretnie na działania z zakresu edukacji kulturowej. Natomiast w przypadkach, kiedy odpowiedzi już się pojawiały, najczęściej wskazywano, że edukacja kulturowa pochłania stosunkowo niewielką część budżetu oraz w małym stopniu pokrywana jest ze zdobywanych

środków zewnętrznych. Pokazuje to, że przy wskazywanej przez badanych sytuacji ogólnego niedofinansowania kultury i edukacji w województwie podlaskim, na działania z zakresu edukacji kulturowej przeznaczają się bardzo mało środków.

Tym ważniejsze było więc ustalenie, jaki odsetek badanych podmiotów brał udział w konkursach i grantach oraz jaki był tego skutek. Okazuje się, że w dowolnych konkursach lub grantach startowało blisko 60% podmiotów, z czego aż 53% czyniło to z powodzeniem. Co trzeciej instytucji, pomimo starań, nigdy nie udało się uczynić tego skutecznie.

Analizując skuteczność ubiegania się o środki w ramach konkursów i grantów, wykres 3 ukazuje, że najczęściej czyniły to organizacje pozarządowe (84%). W porównaniu z instytucjami kultury (66%) oraz placówkami oświatowymi (50%) był to wynik istotnie wyższy. Równocześnie, NGO charakteryzowały się wysokim odsetkiem niepowodzeń (59%), który można wiązać m.in. ze stwierdzonym wyżej słabym potencjałem kadrowym, trudnościami w poszukiwaniu partnerów czy z zabezpieczaniem wkładów własnych potrzebnych do udziału w konkursach.

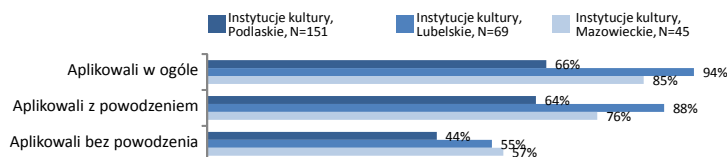
Wykres 3. Skuteczność aplikowania w konkursach i grantach w podziale na typ instytucji

Źródło: Badanie CAWI, N=331 (jedynie instytucje kultury, NGO oraz placówki oświatowe)

Porównanie między wybranymi regionami pokazuje, że podmioty z województwa podlaskiego wypadają pod względem aplikowania o środki zewnętrzne zdecydowanie najgorzej. Istotnie rzadziej aplikowały one w ogóle i rzadziej z sukcesem. Poniższy wykres przedstawia sytuację instytucji kultury.

Wykres 4. Skuteczność aplikowania w konkursach i grantach w instytucjach kultury według województw

Źródło: Badanie CAWI, zestawienie instytucji kultury w obrębie trzech województw

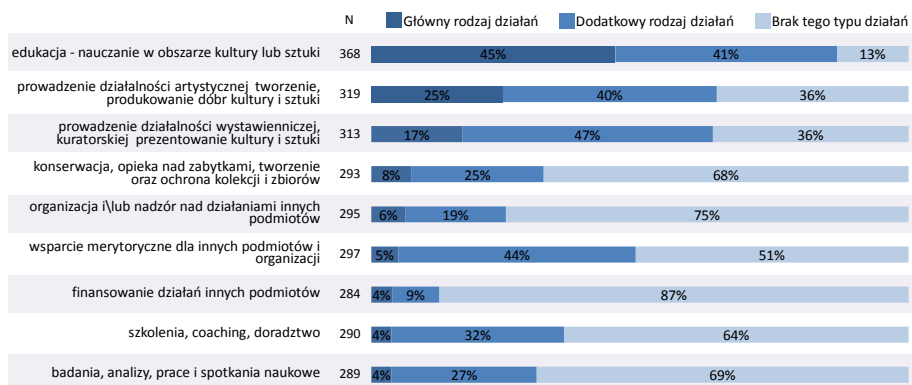
Przyglądając się skuteczności aplikowania w konkretnych konkursach i grantach na poziomie próby całkowitej można zauważyć, że najczęściej badane podmioty brały udział w konkursach organizowanych przez JST na poziomie gminy (37% ubiegało się przynajmniej raz z powodzeniem). Kolejnym popularnym źródłem grantów były fundusze unijne, strukturalne, społeczne i inne programy UE, takie jak Grundvig, Program Kultura, Młodzież w działaniu (33%); samorząd województwa (30%) oraz programy MKiDN (25%), a także te organizowane przez wyspecjalizowane fundacje i społeczne programy dotacji np. FIO, ASOS itp. (22%). Najmniejszą skutecznością w ubieganiu się o środki charakteryzowały się międzynarodowe programy grantowe np. Mechanizm Norweski i fundusze EOG (jedynie 5% skutecznych aplikacji według deklaracji badanych).

Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie

Badani, zapytani o rodzaj prowadzonej działalności, najczęściej twierdzili, że ich głównymi aktywnościami są: „edukacja – nauczanie w obrębie kultury i sztuki” (45%), „prowadzenie działalności artystycznej, tworzenie, produkowanie dóbr kultury i sztuki” (25%) oraz „prowadzenie działalności wystawienniczej, kuratorskiej, prezentowanie kultury i sztuki” (17%). Są to także najczęściej deklarowane dodatkowe działania. Ponadto, w przypadku dodatkowych aktywności wiele wskazań osiągnęła odpowiedź

„wsparcie merytoryczne dla innych podmiotów i organizacji” (44%). Z drugiej strony, respondenci najczęściej nie prowadzili „finansowania działań innych podmiotów” (87%), nie „organizowali i/lub nie nadzorowali działań innych podmiotów” (75%) – odpowiedzi te dość wyraźnie sugerują niedobór działań partnerskich – oraz nie zajmowali się badaniami, analizami, pracami i spotkaniami naukowymi (69%). Pelen rozkład procentowy odpowiedzi prezentuje wykres 5.

Wykres 5. Rodzaj działalności podmiotów

Źródło: Badanie CAWI, N=410²⁴

Jeśli wziąć pod uwagę typ podmiotu, zarówno instytucje kultury, NGO oraz placówki oświatowe jako swoje główne działanie wskazują edukację – nauczanie w obszarze kultury i sztuki (odpowiednio: 47%, 48% i 50%). Jednak pozostałe stwierdzenia nie są już aż tak spójne. Przedstawiciele instytucji kultury, jako główną aktywność, niemal równie często wskazywali prowadzenie działalności artystycznej oraz

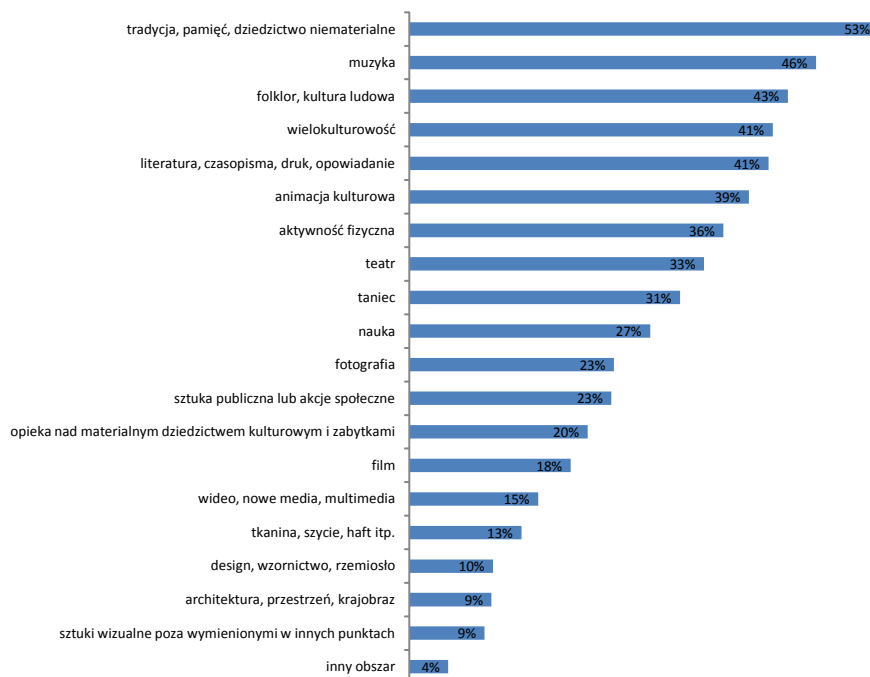
²⁴ W przypadku powyższego pytania, autor ankiety nie uczynił go obligatoryjnym. Przez to zmienne są podstawy procentowania w poszczególnych stwierdzeniach, jako że nie wszyscy respondenci udzielili nań odpowiedzi.

diagnoza

tworzenie, produkowanie dóbr kultury i sztuki (45%). Blisko co piąta uczestnicząca w badaniu organizacja pozarządowa skupia swoje działania głównie na prowadzeniu działalności artystycznej, tworzeniu i produkowaniu dóbr kultury i sztuki oraz prowadzeniu działalności wystawienniczej, kuratorskiej, prezentowaniu kultury i sztuki. Tymczasem placówki oświatowe, poza edukacją, charakteryzowały się nielicznymi wskazaniem (nie przekraczającymi 10%) na temat głównego rodzaju swojej działalności. W jakimś stopniu potwierdza to wnioski z wywiadów jakościowych, według których pozycja placówek oświatowych w sieci podmiotów edukacji kulturowej wydaje się nieco osobna. Zarówno instytucje kultury jak i NGO zgłaszały szereg barier utrudniających wspólne działania np. ze szkołami.

Spośród listy możliwych do wyboru obszarów dotyczących prowadzonych działań z zakresu edukacji kulturowej, ponad połowa badanych wybrała: tradycję, pamięć, dziedzictwo niematerialne (53%). Ponad 40% wskazań uzyskały też: muzyka (46%), folklor, kultura ludowa (43%), wielokulturowość (41%) oraz literatura, czasopisma, druk, opowiadanie (41%). Najczęstsze wskazania wydają się więc łączyć praktyczne aspekty edukacji kulturowej z jej konserwatywnym rozumieniem, które zostało uchwycone w badaniu definicji oraz z wielokrotnie pojawiającym się już wcześniej wątkiem zróżnicowania kulturowego (wielokulturowości) regionu. Pelen rozkład odpowiedzi prezentuje wykres 6.

Wykres 6. Obszary, w których podmiot zajmujący się edukacją kulturową prowadzi ją, organizuje, naucza, bada i/lub finansuje

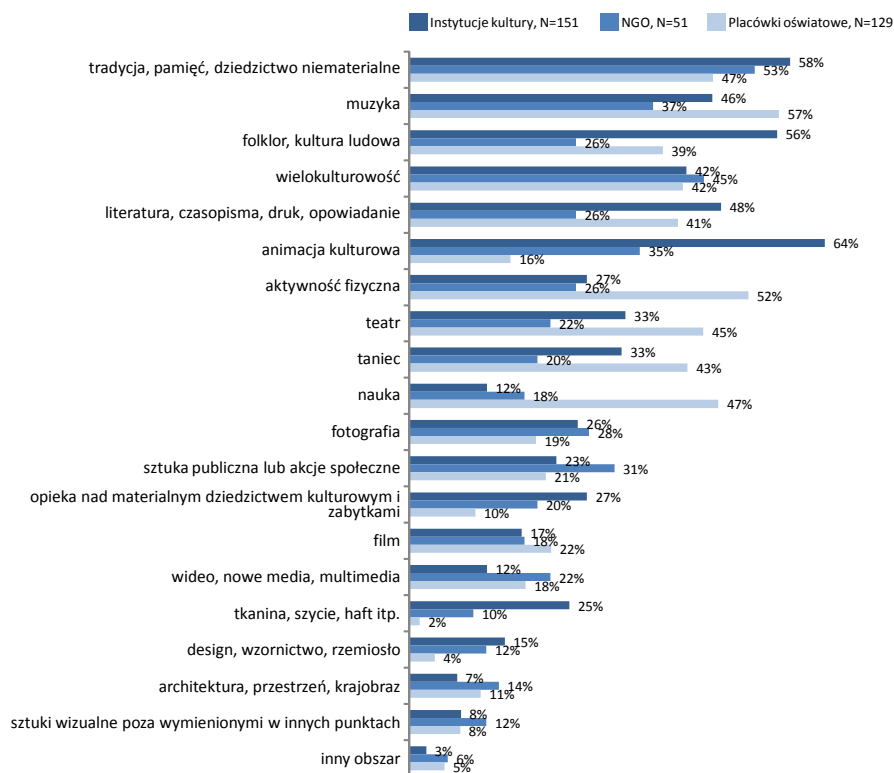

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Rozpatrując te obszary w podziale na typ instytucji zaobserwować można znaczące różnice. Najczęstszymi wskazaniami instytucji kultury okazały się: animacja kulturowa (64%), zupełnie zmarginalizowana w placówkach oświatowych (16%); a także tradycja, pamięć, dziedzictwo niematerialne (58%) oraz folklor, kultura ludowa (56%). Choć organizacje pozarządowe nie uzyskały znaczących, istotnych przewag w jakimkolwiek obszarze, to najwyższe wskazania w tej grupie osiągnęły

tradycja, pamięć, dziedzictwo niematerialne (53%); wielokulturowość (45%) oraz muzyka (37%). W przypadku placówek oświatowych, statystycznie wyższe wskazania uzyskały muzyka (57%); aktywność fizyczna (52%) oraz nauka (47%). Na uwagę zasługują dodatkowo wysokie wskazania placówek oświatowych w obszarach takich jak teatr (45%) i taniec (43%).

Wykres 7. Obszary, w których podmiot zajmuje się edukacją kulturową prowadzi ją, organizuje, naucza, bada i/lub finansuje ze względu na typ instytucji

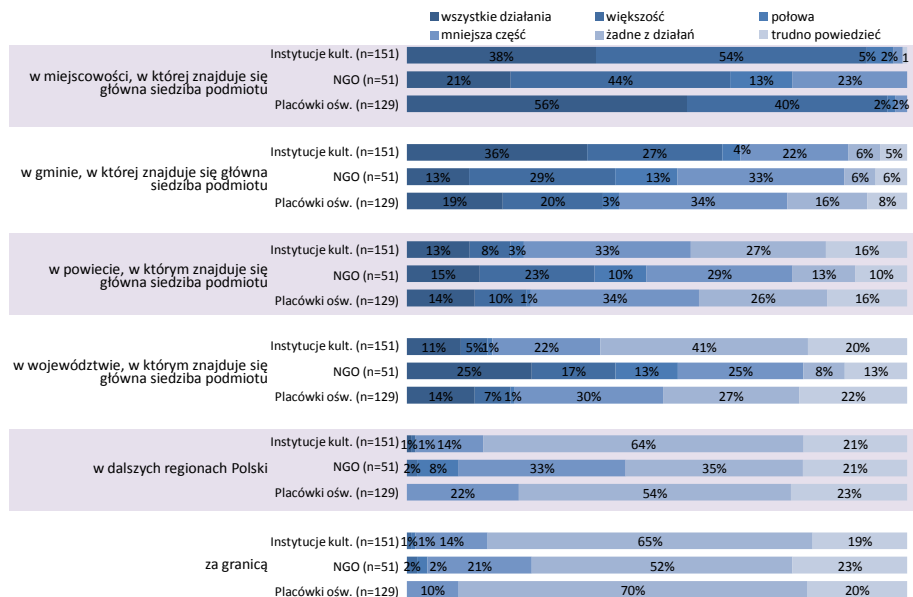

Źródło: Badanie CAWI, N=331 (jedynie instytucje kultury, NGO oraz placówki oświatowe)

Porównanie wybranych województw w zakresie obszarów, w których działają badane podmioty ujawnia interesujące różnice. W przypadku województwa podlaskiego w porównaniu do lubelskiego i mazowieckiego, sferą istotnie częściej wskazywaną przez respondentów była wielokulturowość (41%), co wydaje się oczywistą specyfiką regionalną. Ponadto obszar folklor, kultura ludowa, uzyskując 43% wskazań w podlaskim istotnie różnił się od mazowieckiego (31%). Podobnie tkanina, szybie, haft itp. – w podlaskim osiągnęła 13%, a w lubelskim 5%. Dodatkowo animację kulturową częściej wymieniano w podlaskim (39%) aniżeli w lubelskim (24%). Na tej podstawie można przypuszczać, że charakter działań podmiotów w województwie podlaskim jest z nieco bardziej zanurzony w zróżnicowanej kulturowo specyfice regionu.

Analizując zasięg działań instytucji związanych z edukacją kulturową, wyraźnie widać, że odbywają się one najczęściej w miejscowości, w której znajduje się główna siedziba podmiotu (43% – wszystkie działania, 46% – większość działań). Im dalej od siedziby organizatora, tym bardziej wzrasta odsetek odpowiedzi „mniejsza część działań” lub „żadne z działań”. Zasięg działań warunkowany jest też typem instytucji. Placówki oświatowe w zdecydowanej większości skupiają się w swoich działaniach na miejscowości, w której znajduje się ich siedziba. Jak można przypuszczać, kierują je przede wszystkim do swoich uczniów. Instytucje kultury mają częściej gminny zasięg, podczas gdy wśród NGO, aż co czwarty podmiot deklarował, że większość działań ma skalę wojewódzką. Bez względu na typ instytucji, działania rzadko przyjmują charakter wykraczający poza województwo. Szczegółowe dane zawiera wykres 8.

Wykres 8. Zasięg działań związanych z edukacją kulturową w podziale na typ instytucji

Źródło: Badanie CAWI, N=331 (jedynie instytucje kultury, NGO oraz placówki oświatowe)

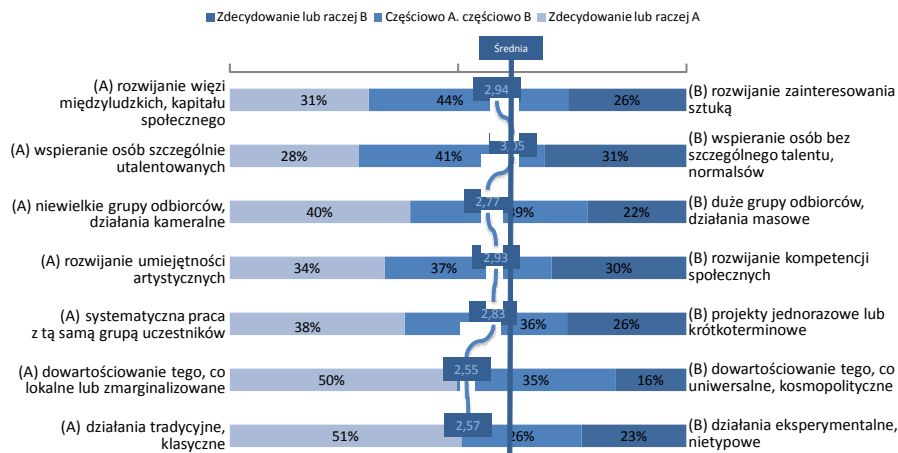
Kolejnym celem badania ilościowego było zdefiniowanie, które działania edukacyjne są bliższe podmiotom biorącym udział w ankiecie. W tym celu posłużono się skalą dyferencjału semantycznego, na której badany mógł wyrazić swoją opinię wybierając jedną spośród dwóch przeciwstawnych odpowiedzi, znajdujących się na przeciwnych krańcach pięciostopniowej skali, co dodatkowo pozwalało mu wyrazić „siłę” swojego przekonania. Środek skali, której przypisana była wartość 3, odpowiadał ambiwalentnej lub neutralnej postawie.

Wyniki zaprezentowano na wykresie 9. Jak widać, pierwsze dwie pary stwierdzeń uzyskały najbardziej zrównoważone wyniki. Zbliżone odsetki respondentów skłaniają się ku przeciwnym opiniom, a ponad 40% badanych częściowo wskazało na obie z nich. Jednak, poczynając od trzeciej pary stwierdzeń widoczne jest coraz silniejsze „ciążenie” badanych w kierunku odpowiedzi A. Biorąc pod uwagę wszystkich badanych, największy odsetek osób (53%) skłania się ku opinii, że woli działania tradycyjne, klasyczne, podczas gdy jedynie blisko co czwarty ankietowany wybrał działania eksperymentalne i nietypowe. 50% uczestników ankiety opowiedziało się za działaniami dowartościowującymi to, co lokalne lub zmarginalizowane, a niespełna co piąty był zdania, że warto uwagi jest to, co uniwersalne i kosmopolityczne. Przewagę odpowiedzi A można zaobserwować także w piątej parze, gdzie 38% respondentów popiera działania skupiające się na systematycznej pracy z tą samą grupą uczestników, w kontraście do projektów jednorazowych lub krótkoterminowych wybranych przez 26% podmiotów.

Wykres 9. Rodzaj działań edukacyjnych, które są bliższe podmiotowi

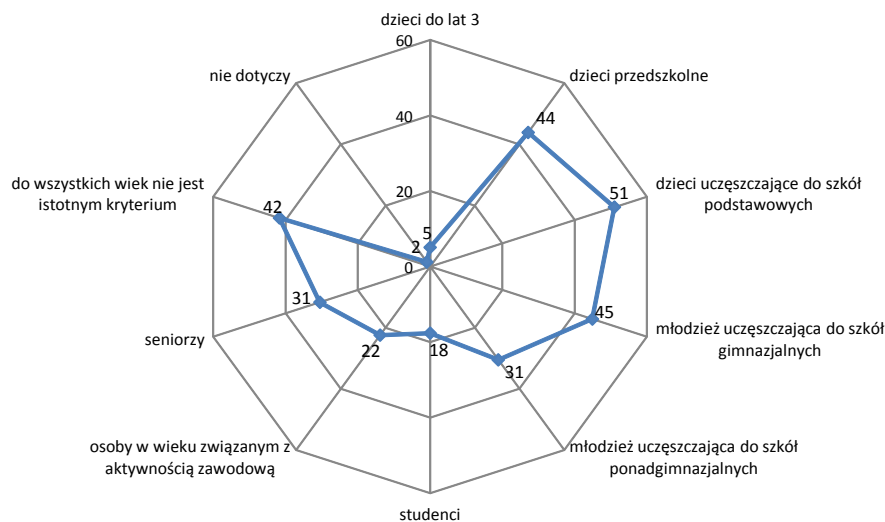
Źródło: Badanie CAWI, N=410

Ponownie, biorąc pod uwagę typ instytucji, obserwowalne są odmienne podejścia co do preferowanych działań edukacyjnych. Organizacje pozarządowe częściej opowiadają się za formami eksperymentalnymi i nietypowymi, podczas gdy instytucje kultury i placówki oświatowe częściej skłaniają się ku tradycyjnej i klasycznej edukacji. Pokrywa się to w dużej mierze z wypowiedziami reprezentantów tych kategorii podmiotów w wywiadach jakościowych, przede wszystkim w odpowiedziach na temat istoty edukacji kulturowej. Dodatkowo NGO częściej wskazywały na projekty jednorazowe i krótkoterminowe, co wydaje się zbieżne z powszechnym wyobrażeniem o projektowym trybie ich pracy. Organizacje pozarządowe są też najbardziej skłonne, aby wchodzić w relacje z niewielkimi grupami odbiorców i działać raczej kameralnie.

Uczestnicy działań edukacji kulturowej

Kolejnym celem badania CAWI było zdiagnozowanie, do jakich grup wiekowych skierowana jest działalność podmiotów biorących udział w ankiecie. Z wykresu 10 wynika, że najmniejsza liczba podmiotów kieruje swoje działania wyłącznie do grupy najmłodszych – dzieci do lat 3 (jedynie 5%). 42% respondentów stwierdziło, że oferta instytucji, którą reprezentują skierowana jest do wszystkich odbiorców bez względu na wiek. Analizując rozkład odpowiedzi należy stwierdzić, że – pomijając najmłodsze dzieci – stosunkowo najmniej działań skierowanych jest do studentów oraz aktywnych zawodowo osób dorosłych. Można to tłumaczyć faktem, że studenci stanowią grupę docelową jedynie dla instytucji i organizacji z największych ośrodków miejskich posiadających szkoły wyższe. Pracujące osoby dorosłe są natomiast generalnie trudną grupą odbiorców – na co wskazują wywiady jakościowe i inne badania uczestnictwa w kulturze – ze względu na często deklarowany brak czasu.

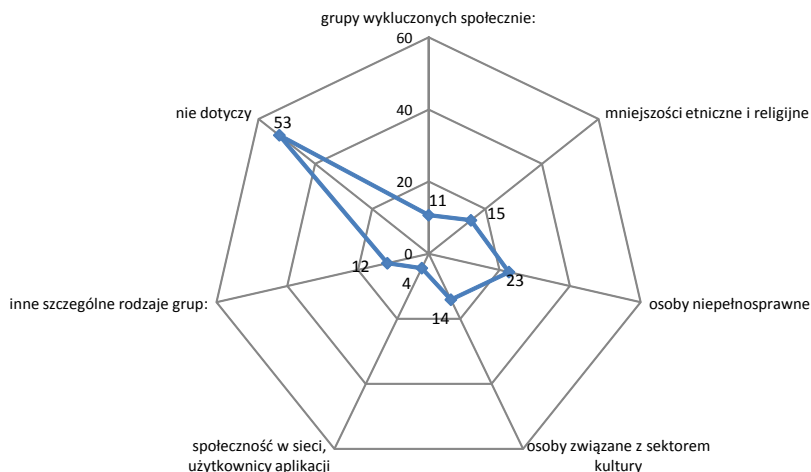
Wykres 10. Grupy wiekowe do których kierowana jest działalność podmiotów w zakresie edukacji kulturowej

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Dokonując analizy szczególnych grup, do których skierowana jest oferta podmiotów biorących udział w badaniu, dowiadujemy się też, że blisko co czwarty uczestnik ankiety stwierdził, iż reprezentowana przez niego instytucja poświęca swoje działania osobom niepełnosprawnym (23%). 15% respondentów wskazało mniejszości etnicznej i religijnej, 14% osoby związane z sektorem kultury, a 11% grupy wykluczone społecznie. Większość badanych podmiotów (53%) nie prowadzi działań w zakresie edukacji kulturowej, które skupiałyby się na specyficznych grupach odbiorców.

Wykres 11. Działalność z zakresu edukacji kulturowej kierowana do szczególnych grup

Źródło: Badanie CAWI, N=410

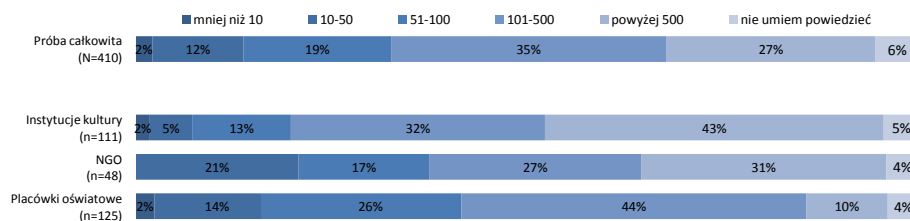
Rozpatrując te same dane w zestawieniu wojewódzkim, okazuje się, że w województwie podlaskim istotnie częściej badane podmioty skupiały swą działalność w zakresie edukacji kulturowej na mniejszościach etnicznych i religijnych (odpowiednio 15%, 4%, 4%). Po raz kolejny wiąże się to ze zróżnicowaniem kulturowym województwa i specyfiką oferty.

Uczestników badania poproszono również o podanie szacunkowej liczby bezpośrednich odbiorców działań związanych z edukacją kulturową w 2015 r. Respondenci mogli wybierać spośród predefiniowanych przedziałów. Wartością typową dla całej badanej populacji okazał się przedział 101-500 uczestników, który uzyskał 35% wskazań, a więcej niż co czwarty podmiot (27%) wybrał odpowiedź powyżej 500 osób. Prezentowane dane dowodzą jednoznacznie, że organizowane wydarzenia

obfitowały – przynajmniej według deklaracji badanych – w znaczną liczbę uczestników lub odbiorców. Jedynie 2% podmiotów przyciągnęło dla swoich mniej niż 10 odbiorców.

Dodatkowo, liczba odbiorców determinowana była typem podmiotu organizującego wydarzenie. Placówki oświatowe istotnie rzadziej niż NGO i instytucje kultury tworzyły działania związane z edukacją kulturową dla więcej niż 500 osób, a liczba odbiorców w ciągu roku mieściła się najczęściej w przedziale od 101 do 500 osób (można spodziewać się, że w wielu przypadkach chodzi o społeczność szkolną). Z kolei instytucje kultury, podobnie jak NGO, najczęściej organizowały działania dla szerokiego grona uczestników (łącznie powyżej 500 osób), co może być wynikiem nieco zaskakującym, szczególnie w odniesieniu do organizacji pozarządowych, możliwe jednak, że w badaniu nadreprezentowane były największe i najbardziej aktywne z nich. Z drugiej strony, wśród NGO znalazło się najwięcej odpowiedzi wskazujących na niewielkie liczebności. 21% organizacji pozarządowych deklarowało poniżej 50 uczestników (dla porównania, 7% instytucji kultury i 16% placówek oświatowych). Pokazuje to naturalną niejednorodność trzeciego sektora w regionie.

Wykres 12. Szacunkowa liczba bezpośrednich odbiorców działań związanych z edukacją kulturową w 2015 roku

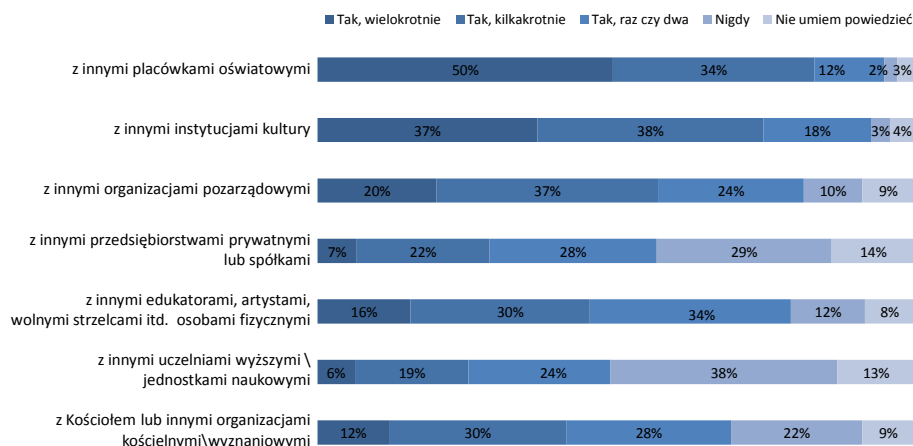
Źródło: Badanie CAWI, N=410

Najwięcej odbiorców lub uczestników działań związanych z edukacją kulturalną organizowanych przez badane podmioty pochodzi z miejscowości, w której realizowane jest działanie (55% – zawsze, 37% – często). Im odleglejsze miejsce zamieszkania potencjalnych odbiorców lub uczestników wydarzenia – gmina, powiat, województwo, inne województwa, zagranica – tym rzadszy jest ich udział. Wynik ten w jakiś sposób koresponduje z wywiadami jakościowymi oraz analizą danych zastanych, które sugerują, że działania z zakresu edukacji kulturalnej przeprowadzane są w zdecydowanej większości na poziomie gminy lub konkretnej miejscowości.

Potencjały i deficyty podmiotów, współpraca i komunikacja między podmiotami

Niezwykle istotnym celem, z punktu widzenia realizowanego projektu, jest zbadanie sieci powiązań pomiędzy podmiotami i instytucjami w odniesieniu do działań z zakresu edukacji kulturalnej. Wykres 13 ukazuje, z którymi instytucjami najczęściej nawiązywano współpracę w ciągu ostatnich 3 lat. Okazuje się, że były to placówki oświatowe (50% – tak, wielokrotnie, 34% – tak, kilkakrotnie); instytucje kultury (37% – tak, wielokrotnie, 38% – tak, kilkakrotnie) oraz z organizacje pozarządowe (20% – tak, wielokrotnie, 37% – tak, kilkakrotnie). Dodatkowo 16% podmiotów, które wypełniły ankietę, wielokrotnie w okresie ostatnich trzech lat współpracowało z innymi edukatorami, artystami, wolnymi strzelcami itd. Jako mało dynamiczną uznać można współpracę z uczelniami wyższymi lub jednostkami naukowymi (38% nigdy); przedsiębiorstwami prywatnymi lub spółkami (29% nigdy) oraz z kościołem lub organizacjami kościelnymi i wyznaniowymi (22% nigdy).

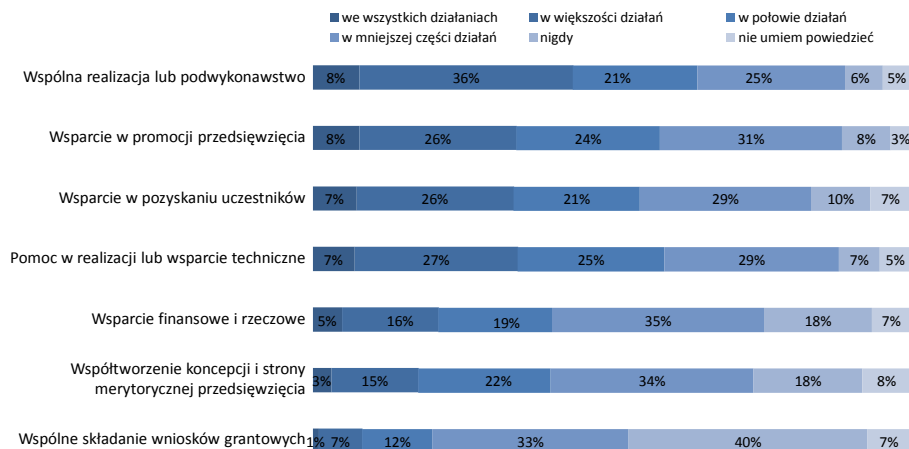
Wykres 13. Współpraca między instytucjami w okresie ostatnich trzech lat

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Najczęstszymi formami współpracy deklarowanymi przez uczestników badania są wspólna realizacja lub podwykonawstwo (8% we wszystkich działaniach, 36% w większości działań), wsparcie promocji przedsięwzięcia (8% we wszystkich działaniach, 26% w większości działań), wsparcie w pozyskaniu uczestników (7% we wszystkich działaniach, 26% w większości działań) oraz pomoc w realizacji lub wsparcie techniczne (7% we wszystkich działaniach, 27% w większości działań). Najrzadziej respondenci wskazywali na wspólne składanie wniosków grantowych (40% nigdy), współtworzenie koncepcji i strony merytorycznej przedsięwzięcia (18% nigdy) oraz wsparcie finansowe i rzeczowe (18% nigdy). Wydaje się to istotne, szczególnie w powiązaniu z faktem, że szereg mniejszych podmiotów, nie współpracując z otoczeniem, ogranicza swoje możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych (np. zapewniania wkładów własnych w konkursach grantowych). Wyniki zaprezentowano na wykresie 14.

Wykres 14. Specyfika współpracy w zakresie edukacji kulturowej

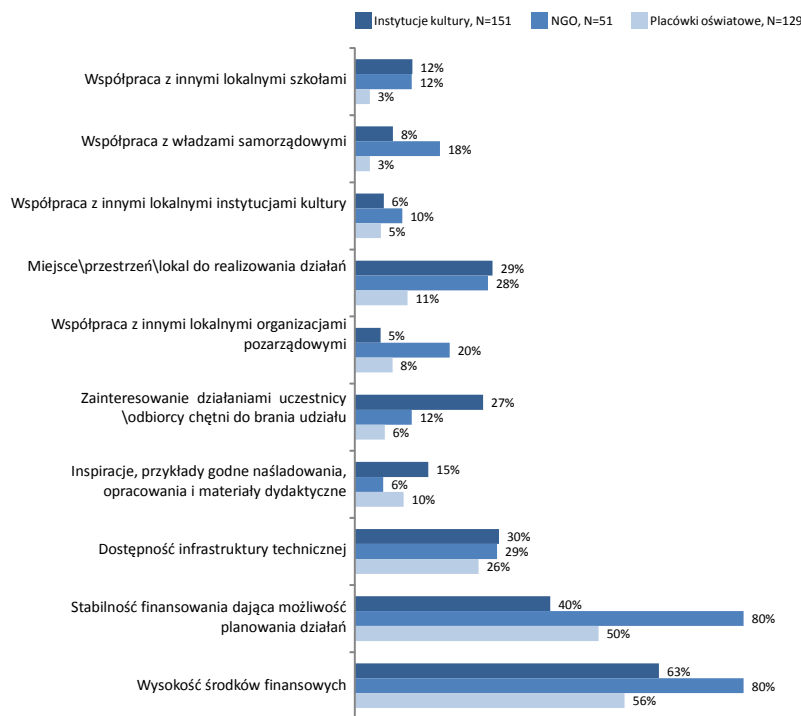
Źródło: Badanie CAWI, N=384

Uczestnicy badania oceniali ponadto na pięciostopniowej skali swoje problemy (bądź ich brak) w zakresie współpracy z różnymi typami instytucji, dostępności infrastruktury, stabilności finansowej itp. Okazuje się, że najmniej kłopotów przysparza współpraca ze szkołami (choć częściowo przeczą temu wyniki badań jakościowych), lokalnymi instytucjami kultury, władzami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi. Problemów nie nastęrcza również poszukiwanie inspiracji, przykładów godnych naśladowania, opracowań i materiałów dydaktycznych, czy zainteresowanie działaniami odbiorców. Największe problemy dotyczą przede wszystkim aspektów związanych z finansami. Ponad połowa respondentów źle lub ocenia stabilność finansową, dającą możliwość planowania działań, 63% źle odnosi się do wysokości środków finansowych, którymi dysponuje.

Wykres 15 syntetyzuje odpowiedzi „bardzo źle, mam z tym duży problem” oraz „raczej źle, mam z tym problem” w ujęciu sektorowym. Pomimo, że wszystkie podmioty widzą główny problem w nieodpowiedniej wysokości środków finansowych, nie dających poczucia stabilności w planowanych i prowadzonych działaniach, to jednak

zdecydowanie wyróżniają się w tej kwestii organizacje pozarządowe (80% wskazań w tej grupie). Ponadto, NGO istotnie częściej niż instytucje kultury i placówki oświatowe uskarżają się na współpracę z władzami samorządowymi (być może ze względu na rodzaj zależności finansowej, instytucje kultury i placówki oświatowej otrzymują jednak dotacje podmiotowe) oraz innymi organizacjami pozarządowymi, co może zaskakiwać, ponieważ w wywiadach jakościowych, współpraca w ramach trzeciego sektora oceniana była raczej ciepło. Z kolei instytucje kultury mają problem z zainteresowaniem własnymi działaniami potencjalnych uczestników i odbiorców.

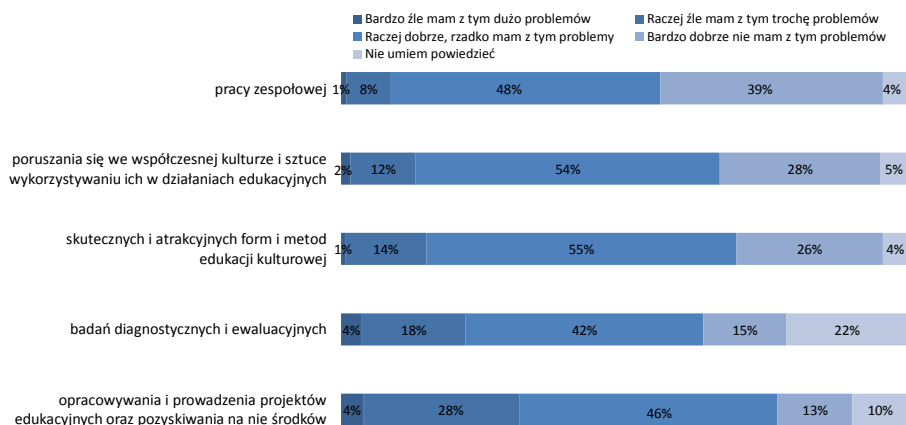
Wykres 15. Ocena aspektów działań z zakresu edukacji kulturowej w podziale na typ podmiotu

Źródło: Badanie CAWI, N=331 (jedynie instytucje kultury, NGO oraz placówki oświatowe)

Autoewaluacja kompetencji własnych oraz współpracowników w zakresie edukacji kulturowej, wypadła w większości pozytywnie. Największe deficyty kadr wskazywano w obszarach takich jak opracowanie i prowadzenie projektów edukacyjnych oraz pozyskiwanie na nie środków (32% badanych deklaruje, że ma z tym dużo problemów); badania diagnostyczne i ewaluacyjne (22% respondentów dostrzega związane z tym problemy).

Wykres 16. Ocena kompetencji pracowników w zakresie edukacji kulturowej

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Rozpatrując problemy pracowników z uwzględnieniem typów reprezentowanych przez nich podmiotów widoczne jest, że instytucje kultury istotnie częściej niż NGO i placówki oświatowe, mają kłopoty z poruszaniem się we współczesnej kulturze i sztuce oraz w wykorzystywaniu ich w działaniach edukacyjnych (17%); w skutecznych i atrakcyjnych formach i metodach edukacji kulturowej (21%) oraz w opracowaniu i prowadzeniu projektów edukacyjnych oraz pozyskiwaniu na nie środków (34%).

Istotnym celem badania CAWI było wreszcie ustalenie, jakie są najważniejsze problemy badanych w związku z działaniami z obszaru edukacji kulturowej. Pytanie to miało charakter otwarty, a respondenci wpisywali odpowiedzi swobodnie. Następnie zostały one zrekodowane do sześciu głównych obszarów. Są to: 1) nieodpowiednie środki finansowe; 2) kapitał ludzki/pracownicy; 3) uczestnicy/widzowie; 4) infrastruktura; 5) współpraca instytucji/pracowników; 6) inne braki.

Największą barierą okazały się być nieodpowiednie środki finansowe, wskazane przez blisko 42% ankietowanych. Niespełna 15% respondentów wskazywało na kłopoty z uczestnikami, a ściślej z ich brakiem, niewielkim zaangażowaniem lub mentalnością. Problem z odbiorcami wydaje się szczególnie odczuwalny w przypadku instytucji kultury, aż 28,5% zwróciło na to uwagę. Co dziesiąty podmiot uskarżał się na kłopoty infrastrukturalne. Instytucje kultury silniej aniżeli pozostałe podmioty akcentowały kwestię braku odpowiedniej kadry. Reprezentanci NGO, natomiast, akcentowali większe niż pozostali kłopoty związane z brakiem współpracy/partnerstwa/kooperacji podczas realizowanych działań. Podobne bariery pojawiały się zarówno w wywiadach jakościowych jak i danych zastanych (np. analizach SWOT dokumentów strategicznych gmin), wydaje się więc, że są one dość dobrze rozpoznane przez głównych aktorów edukacji kulturowej w regionie.

W kolejnym pytaniu otwartym respondenci proszeni byli o wskazanie remedium na powyższe kłopoty. W tym przypadku odpowiedzi badanych były w zdecydowanej większości na tyle niespójne i ogólnikowe, iż nie było podstaw do łączenia ich wskazań w jednolite kategorie. Na podstawie danych można jedynie wskazać szerokie pola semantyczne wokół których skupiała się część odpowiedzi. Były to:

Tabela 1. Możliwe rozwiązania problemów dotyczących działań z zakresu edukacji kulturowej

I. SIECIOWANE stworzenie mapy zasobów budowanie sieci podmiotów wspólny kalendarz uroczystości i wydarzeń zwiększenie współpracy w ramach realizowanych projektów angażowanie nowych osób
II. EDUKACJA I SZKOLENIA Warsztaty: jak pozyskiwać granty i dotacje jak pisać projekty wychodzenie z ofertą „poza mury”
III. DIAGNOZOWANIE I EWALUACJA DZIAŁAŃ
IV. PROWADZENIE PROJEKTÓW elastyczność zmiana zasad finansowania łatwiejszy dostęp do mediów lokalnych w celu ich promocji mniejsza biurokracja

Źródło: Badanie CAWI, N=410

Najczęściej odpowiedzi badanych dotyczyły szeroko pojętego sieciowania, które obejmowałoby stworzenie mapy zasobów, jakimi dysponują podmioty w województwie oraz mapy aktywnych podmiotów z rzetelnym opisem, czym się one zajmują. Istotną rolę, zdaniem respondentów, mogą odgrywać szkolenia i warsztaty, szczególnie dotyczące pozyskiwania środków oraz skutecznego (poprawnego) pisanie projektów. Kolejny obszar odnosił się do prowadzenia badań diagnostycznych i ewaluacji prowadzonych działań, a ostatni uproszczenia realizowania projektów, m. in. poprzez ułatwienie (uelastycznienie) możliwości ich rozliczania.

W powiązaniu ze zgłaszanymi barierami poproszono również badanych o napisanie, jakie wsparcie ich działań byłoby pomocne. Na pierwszy plan wysunęły się potrzeby szkoleniowe, edukacyjne i grantowe (32%). W dalszej kolejności potrzeby

informacyjne oraz infrastrukturalne, kadrowe i organizacyjne. Dokładny rozkład odpowiedzi prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Oczekiwane wsparcie w prowadzonej działalności z zakresu edukacji kulturowej

Potrzeby	Podlaskie		Typ instytucji					
			instytucja kultury		NGO		placówka oświatowa	
	N	%	N	%	N	%	N	%
POTRZEBY FINANSOWE	82	20,0	28	18,5	11	21,6	26	20,2
granty bez wkładu własnego	5	1,2	3	2,0	1	2,0	1	0,8
POTRZEBY SZKOLENIOWE/ EDUKACYJNE/GRANTOWE	131	32,0	58	38,4+	12	23,5	38	29,5
jak pisać wnioski/jak pozyskać fundusze	44	10,7	15	9,9	6	11,8	17	13,2
wymiana doświadczeń/dobre praktyki	18	4,4	9	6,0	2	3,9	5	3,9
dostęp do materiałów szkoleniowych/edukacyjnych	9	2,2	5	3,3	-	--	3	2,3
podnoszenie kwalifikacji	8	2,0	5	3,3	-	--	2	1,6
doradztwo	6	1,5	4	2,6	1	2,0	1	0,8
promocja działań	5	1,2	1	0,7	-	-	1	0,8
POTRZEBY INFORMACYJNE	13	3,2	7	4,6	3	5,9	2	1,6
bank danych organizacji i instytucji	6	1,5	3	2,0	2	3,9	-	--
informacje o grantach i konkursach	5	1,2	3	2,0	-	--	2	1,6
mapa zasobów i potrzeb w podlaskim	1	0,2	-	-	1	2,0	-	-
POTRZEBY INFRASTRUKTURALNE	13	3,2	6	4,0	4	7,8	2	1,6
POTRZEBY KADROWE	23	5,6	10	6,6	2	3,9	7	5,4
pomoc w znalezieniu pracowników/ animatorów/instruktorów	11	2,7	5	3,3	1	2,0	3	2,3
POTRZEBY ORGANIZACYJNE	9	2,2	6	4,0	-	--	3	2,3
pomoc w zorganizowaniu wydarzenia	6	1,5	3	2,0	-	--	3	2,3
BRAK ODPOWIEDZI	173	42,2	58	38,4	22	43,1	55	42,6
Suma:	410	100	151	100	51	100	129	100

Źródło: Badanie CAWI, N=410, (+\ -: istotne różnice na poziomie ufności 95%)

Zakończenie. Rekomendacje ogólne

Na zakończenie autorzy proponują zbiór ogólnych rekomendacji, czyli działań, które mogłyby poprawić kondycję edukacji kulturowej w regionie. Z pewnością zależy ona od wielu czynników zewnętrznych (np. ram prawnych) oraz działań podmiotów zaangażowanych w edukację kulturową. Samorządy, szkoły i przedszkola, instytucje kultury i organizacje pozarządowe to w istocie tylko część z nich. Stąd też, zaprezentowane rekomendacje mają charakter możliwie najogólniejszy, pokazujący możliwości i kierunki rozwoju, które mogą być dostosowywane do warunków konkretnych podmiotów i społeczności, w których działają.

Z pewnością niektóre z przedstawionych poniżej rekomendacji są łatwiejsze do wprowadzenia niż inne. Autorzy starali się jednak unikać sformułowań, które byłyby jedynie pobożnymi życzeniami. Dla przykładu, większość badanych animatorów i edukatorów zapewne zgodziłoby się, że istnieje w Polsce potrzeba zwiększenia finansowania kultury (edukacji kulturowej). Wyegzekwowanie takiego rozwiązania wydaje się jednak zdecydowanie przekraczać możliwości lokalnych praktyków kultury. Co więcej, przy podobnej rekomendacji uczciwość wymagałaby jednocześnie odpowiedzi na pytanie, kosztem czego powinno się zwiększyć finansowanie kultury? Komu powinno się odebrać, żeby dołożyć edukatorom i animatorom? Są to z pewnością zasadne i ważne pytania, ale nie powinny one przesłonić realnych możliwości działań podmiotów zaangażowanych w rozwój edukacji kulturowej.

Tabela poniżej przedstawia kilka istotnych obszarów problemowych z jakimi zetknął się zespół badawczy oraz ich możliwe rozwiązania. Zostały one częściowo wyartykułowane przez samych badanych, a częściowo opracowane przez autorów na podstawie przeprowadzonych analiz. Warto zwrócić uwagę, że niektóre z rekomendacji dotyczą konkretnych działań (np. szkoleń, warsztatów, konkursów grantowych), podczas gdy inne szeroko rozumianej sfery komunikacji (np. akcji informacyjnych, promocyjnych, społecznego nacisku na władze samorządowe). Te ostatnie wydają się autorom niemniej ważne, ponieważ jak pokazało badanie, dysproporcje w rozwoju kultury (edukacji kulturowej) w województwie podlaskim są duże, a zapóźnienia wynikają – przynajmniej częściowo – z kwestii mentalnych, braku zainteresowania

diagnoza

aktywnością kulturalną, braku przekonania o (wymiernych) korzyściach płynących z edukacji kulturowej. Co więcej, samo pojęcie „edukacja kulturowa” nie jest obecnie wystarczająco rozpoznawane i powinno być upowszechniane wśród liderów społeczności lokalnych. Autorzy mają nadzieję, że zarówno niniejsza publikacja jak i inne działania w ramach projektu Podlaski Pomost Kultury przyczynią się do polepszenia kondycji edukacji kulturowej w województwie podlaskim.

Tabela 3. Edukacja kulturowa w województwie podlaskim – rekomendacje ogólne

Obszar problemowy	Możliwe rozwiązania
Słaba rozpoznawalność pojęcia „edukacja kulturowa” i brak powszechnej zgody, co do jego znaczenia. Brak powszechnej świadomości korzyści związanych z działaniami z zakresu edukacji kulturowej.	Upowszechnianie wiedzy na temat roli edukacji kulturowej w tworzeniu silnych społecznie wspólnot samorządowych. Zwracanie uwagi na to, że edukacja kulturowa prowadzi nie tylko do podwyższenia kompetencji artystycznych lub zwiększenia udziału w życiu kulturalnym, ale również jest ważnym elementem budowania postaw obywatelskich, wzmacniania kompetencji społecznych.
	Tworzenie systemu wsparcia praktyków – animatorów, edukatorów – dotyczącego prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturowej (np. szkolenia, webinaria, publikacje, spotkania środowiskowe).
	Wsparcie dla przeprowadzania i upowszechniania badań diagnostycznych i ewaluacyjnych dotyczących edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Szkolenia dla animatorów i edukatorów z umiejętności przeprowadzania badań oraz interpretowania wyników. Wypracowanie modelu współpracy i konsultacji pomiędzy praktykami edukacji kulturowej oraz badaczami społecznymi.

Edukacja kulturowa nie jest widocznym elementem lokalnych polityk kulturalnych.	Zwrócenie większej uwagi na edukację kulturową w dokumentach strategicznych i planowaniu działań w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego, przede wszystkim na poziomie gmin.
	Promowanie systemowych rozwiązań dotyczących kultury na poziomie lokalnym (wydzielone etaty ds. kultury/edukacji kulturowej w samorządach, spisane i egzekwowane plany rozwoju kultury, dokumenty określające zasady współpracy międzyinstytucjonalnej, wsparcie lokalnych organizacji pozarządowych i działań oddolnych).
	Rozpisywanie przez samorządy konkursów ofert na działania z zakresu edukacji kulturowej. Wypracowanie bardziej elastycznych kryteriów rozliczania środków w konkursach dotyczących edukacji kulturowej (np. częściowe odejście od wskaźników ilościowych).
	Przekazywanie określonych środków samorządowych na działania z zakresu edukacji kulturowej, np. jako dotacje celowe dla instytucji kultury.

diagnoza

Poziom zasobów (kadrowych, finansowych, infrastrukturalnych), które mogą być wykorzystywane do prowadzenia działań z zakresu edukacji kulturowej w województwie podlaskim. Dysproporcje w zasobach pomiędzy poszczególnymi obszarami województwa.	Stworzenie mapy zasobów województwa podlaskiego (animatory kultury, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, infrastruktura, finanse, „dobre praktyki”).
	Zwrócenie szczególnej uwagi na wzmacnianie lokalnych liderów i liderów kultury (związanych z różnymi rodzajami podmiotów, nie tylko instytucjami kultury). Wzmacnianie powinno mieć zarówno charakter finansowy, jak i kompetencyjny.
	Większe wsparcie instytucjonalne (np. poprzez WOAK – doradztwo, warsztaty i szkolenia) dla tych obszarów województwa, w których potencjał rozwoju kultury i poziom edukacji kulturowej jest najmniejszy.
	Upowszechnianie wiedzy i podwyższanie kompetencji lokalnych kadr kultury w zdobywaniu środków zewnętrznych na działania z zakresu edukacji kulturowej, przede wszystkim na obszarach peryferyjnych województwa.
	W przypadku edukacji kulturowej dzieci, częstsze podejmowanie działań prowadzących do wykorzystania potencjału rodziców (współprojektowanie, współtworzenie działań).

Stosunkowo słaba współpraca międzysektorowa w zakresie edukacji kulturowej w województwie podlaskim.	Zachęcanie do nawiązywania międzysektorowych partnerstw i współpracy (np. poprzez dodatkowe punkty w ofertach konkursowych dla NGO).
	Informowanie szkół i nauczycieli o potencjalnych korzyściach nawiązywania współpracy z otoczeniem instytucjonalnym.
	Tworzenie narzędzi ułatwiających wzajemne rozpoznawanie i wykorzystywanie istniejących zasobów (np. portale/aplikacje internetowe, cykliczne spotkania praktyków, publikacje).
	Zachęcanie podmiotów do aktywnych działań (edukacyjnych, informacyjnych, promocyjnych) w Internecie, np. poprzez szkolenia, warsztaty umiejętności cyfrowych, pokazywanie dobrych przykładów.
	Wspieranie procesu sieciowania podmiotów realizujących zadania z zakresu edukacji kulturowej. Np. regularne stwarzanie okazji do spotykania się podmiotów z różnych gmin/powiatów/obszarów województwa.
Trudne relacje na linii kadra kierownicza-pracownicy w podmiotach zaangażowanych w działania z zakresu edukacji kulturowej.	Działania na rzecz poprawy jakości pracy w podmiotach zajmujących się edukacją kulturową (preferowanie umów o pracę, dofinansowanie kosztów podnoszenia kompetencji pracowników, nagradzanie ponadprzeciętnego zaangażowania, przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu).
	Zachęcanie szkół do tworzenia stanowisk koordynatorów, którzy pomagiliby zarządzać uczestnictwem uczniów w życiu kulturalnym (organizowanie wycieczek, zapraszanie innych podmiotów do szkół, podtrzymywanie współpracy między podmiotami). Stanowisko takie powinno wiązać się z wynagrodzeniem dla pracownika (optymalnie powinno być osobnym etatem).

diagnoza

Wykorzystywanie specyfiki lokalnej do działań z zakresu edukacji kulturowej.	Zachęcenie do wykorzystywania tradycyjnego i współczesnego zróżnicowania kulturowego regionu jako punktu wyjścia do działań edukacji kulturowej.
	Przeciwdziałanie zjawiskom „gettoizacji” poszczególnych grup (kultur) zamieszkujących region, np. poprzez wspieranie projektów partnerskich w konkursach grantowych.
	Zachęcanie polityków i ekspertów do podjęcia debaty publicznej na temat tożsamości regionu, różnic kulturowych pomiędzy mieszkańcami, związanych z tym szans i zagrożeń.
Problemy z zainteresowaniem odbiorców działaniami z zakresu edukacji kulturowej.	Dążenie do zbalansowania różnych form edukacji kulturowej w ramach społeczności lokalnej lub konkretnej kategorii odbiorców: od dużych imprez kulturalnych (np. koncerty) po działania warsztatowe.
	Poszukiwanie form informacji i promocji o wydarzeniach odpowiednich dla poszczególnych grup odbiorców.
	W przypadku edukacji kulturowej dzieci i młodzieży (uczniów), promowanie działań włączających te grupy w projektowanie i tworzenie działań (demokratyzacja działań).
	Podejmowanie prób włączania lokalnych mediów do aktywniejszego informowania (opisywania, recenzowania) o wydarzeniach z zakresu edukacji kulturowej.

Źródło: opracowanie własne

Bibliografia

- Zbigniew Fałtynowicz (red.) *Patrz – człowiek! W stronę edukacji międzykulturowej*, Białystok 2014.
- Aleksandra Jasińska-Kania, Katarzyna M. Staszyńska (red.), *Diagnoza postaw młodzieży województwa podlaskiego wobec odmienności kulturowej*, Białystok 2009.
- Anna Józefowicz, *Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej*, Ars Inter Culturas, nr 2/2013.
- Andrzej Klimczuk, *Przemysły kultury i kreatywne w regionie zróżnicowanym kulturowo. Bariery i wyzwania z perspektywy polityki regionalnej*, [w:] R. Ulatowska (red.), *Przemysły kreatywne 2.0.12*, Kraków 2013.
- Piotr Knaś, *Animacja i edukacja kulturowa. Czy kulturowość wypiera kulturalność?*, Poznań 2014.
- Marta Kosińska, *Edukacja kulturowa*, [w:] R. Koshany, A. Skórzyńska (red.), *Edukacja kulturowa*. Poręcznik, Poznań 2014.
- Jerzy Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 1, Warszawa 2003.
- Jerzy Nikitorowicz, *Od Federacji Zespołów Badań Pogranicza do Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Kulturowej*, *Pogranicze. Studia Społeczne*, T. XVII, cz. 1, 2011.
- Katarzyna Olbrycht, *Edukacja kulturalna – potrzeby, uwarunkowania, perspektywy*, Katowice 2014.
- Jan Poleszczuk i in., *Diagnoza partycypacji w kulturze w województwie podlaskim*, Białystok 2012.
- Joanna Sacharczuk, *Wielokulturowy Białystok – wstęp do rozważań na temat wyzwań współczesnej edukacji międzykulturowej*, [w:] A. Paszko (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*, Kraków 2011.

- Małgorzata Skowrońska i in., *Spacer po utartych ścieżkach. O spotkaniach białostoczan z kulturą*, Białystok 2014.
- Alina Szwarc, *Rola i miejsce treści kulturowych w procesie kształcenia na przykładzie podlaskich gimnazjów*, Ars inter Culturas, nr 3, 2014.
- Alina Szwarc-Adamiuk, *Edukacja międzykulturowa w pozalekcyjnych formach kształcenia – komunikat z badań*, Pogranicze. Studia Społeczne, T. XVII, cz. 2, 2011.
- Jakub Wróblewski, *Raport z badań ex-post. Projekt SPEAK – Suwalski Program Edukacji i Animacji Kulturalnej*, Suwałki 2015.

Indeks wykresów, tabel i schematów

- Wykres 1. Struktura próby badawczej ze względu na typ podmiotu / 37
- Wykres 2. Liczba osób zatrudniona przez podmiot na stałe / 38
- Wykres 3. Skuteczność aplikowania w konkursach i grantach w podziale na typ instytucji / 39
- Wykres 4. Skuteczność aplikowania w konkursach i grantach w instytucjach kultury według województw / 40
- Wykres 5. Rodzaj działalności podmiotów / 41
- Wykres 6. Obszary, w których podmiot zajmuje się edukacją kulturową prowadzi ją, organizuje, naucza, bada i/lub finansuje / 43
- Wykres 7. Obszary, w których podmiot zajmuje się edukacją kulturową prowadzi ją, organizuje, naucza, bada i/lub finansuje ze względu na typ instytucji / 44
- Wykres 8. Zasięg działań związanych z edukacją kulturową w podziale na typ instytucji / 46
- Wykres 9. Rodzaj działań edukacyjnych, które są bliższe podmiotowi / 49
- Wykres 10. Grupy wiekowe do których kierowana jest działalność podmiotów w zakresie edukacji kulturowej / 51
- Wykres 11. Działalność z zakresu edukacji kulturowej kierowana do szczególnych grup / 52
- Wykres 12. Szacunkowa liczba bezpośrednich odbiorców działań związanych z edukacją kulturową w 2015 roku / 53
- Wykres 13. Współpraca między instytucjami w okresie ostatnich trzech lat / 55
- Wykres 14. Specyfika współpracy w zakresie edukacji kulturowej / 56
- Wykres 15. Ocena aspektów działań z zakresu edukacji kulturowej w podziale na typ podmiotu / 57
- Wykres 16. Ocena kompetencji pracowników w zakresie edukacji kulturowej / 58

Tabela 1. Możliwe rozwiązania problemów dotyczących działań z zakresu edukacji kulturowej / 60

Tabela 2. Oczekiwane wsparcie w prowadzonej działalności z zakresu edukacji kulturowej / 61

Tabela 3. Edukacja kulturowa w województwie podlaskim – rekomendacje ogólne / 64

Schemat 1. Elementy definicji edukacji kulturowej według praktyków / 13

ANNA FICNER-OGONOWSKA

021414

*Pełna emocji,
wzruszająca opowieść
o miłości*
ANNA DIERESZCZOWSKA

Krok DO SZCZĘŚ

złoty

Publikacja zrealizowana w ramach projektu „Podlaski Pomost Kultury” Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury w Białymstoku, będącego częścią programu „Bardzo Młoda Kultura”, prowadzonego przez Narodowe Centrum Kultury.

Raport dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 3.0 Polska (BY-SA). Treść licencji dostępna jest na stronie: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/legalcode>

Dofinansowano ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach Programu Bardzo Młoda Kultura 2016-2018.